

Obraz Košíc v slovenskej historiografii v rokoch 1918 – 1938

Ondrej Ficeri

vol. 4, 2015, 1, pp. 78-100

The Image of the town of Košice in Slovak historiography 1918 – 1938

The aim of the article is to reconstruct the image of the town of Košice produced by members of Slovak historiography, and by Czech historians working in Slovakia in the period of existence of the First Czechoslovak Republic 1918 – 1938. The article focuses on answering the questions: how was the „magyarized“ image of the town „slovakized“ by Czechoslovak historians, how they reflected on the pre-Trianon Magyarization of the town, how they referred to importance of Košice in the Hungarian nation narrative; which processes and events in the history of Košice were emphasised, and which were obeyed. The article deals with variety of strategies in picturing the town and in reinterpretation of the respective historical events in its history. It also attempts to evaluate what role Košice played in the constructed Czechoslovak national discourse. Finally, the article aims to explain reasons, why Košice in the inter-war period, despite becoming a strategic metropolitan hub of East Slovakia, was left in the peripheral position in the context of the Slovak national narrative.

Key words: History of Košice. History of the First Czechoslovak Republic. Urban history. Slovak historiography. Image Production.

Úvod

Dňa 29. decembra 1918 boli Košice obsadené československým vojskom a stali sa súčasťou Československa, čo bolo definitívne potvrdené Trianonskou mierovou zmluvou 4. júna 1920. V rámci novovzniknutého Československa Košice predstavovali druhé najväčšie mesto na území Slovenska. Tento neprehliadnuteľný faktor určoval aj vzťah slovenskej, resp. československej historiografie k tomuto mestu. Na Slovensku totiž v tom čase existovali iba dve veľké urbánne centrá, navyše excentricky umiestnené: neoficiálne hlavné mesto Bratislava a východoslovenská metropola Košice. Ostatné slovenské mestá nedosahovali v roku 1921 ani 20 000 obyvateľov.¹

Slovenská historiografia v rokoch 1918 – 1938 bola súčasťou československej historiografie, preto bola metodologicky, tematicky a ideologicky ovplyvňovaná a personálne posilňovaná českou historiografiou.² Hlavná úloha československej historiografie spočívala v legitimizovaní konštruktu jednotného československého národa vytvorením spoločného národného diskurzu. Na dosiahnutie vytýčeného cieľa bolo potrebné vynachádzať a vyzdvihovať tie dejinné udalosti, ktoré svedčili o spoločnom dejinnom vývoji slovenskej a českej vetvy

1 V roku 1921 mali Košice 53 000 a Bratislava 90 000 obyvateľov. Porovnaj: KRIVÝ, Vladimír. Štyridsaťdeväť miest : zmena a kontinuita. In: MANNOVÁ, Elena (Ed.). *Meštianstvo a občianska spoločnosť na Slovensku 1900 – 1989*. Bratislava : Academic Electronic Press, 1998, s. 33 a n.

2 Komplexná analýza slovenskej historiografie v rokoch 1918 – 1938 doposiaľ chýba. Stručný náčrt vybraných problémov ponúkajú: HUDEK, Adam. *Najpolitickjšia veda : slovenská historiografia v rokoch 1948 – 1968*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2010, s. 35-44. KAMENEC, Ivan. *Spoločnosť, politika, historiografia : pokrivené (?) zrkadlo dejín slovenskej spoločnosti v dvadsiatom storočí*. Bratislava : Prodama, 2009, s. 169-176. KOVÁČ, Dušan. *O historiografii a spoločnosti*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2010, 266 s. OTČENÁŠ, Michal. *Historická veda a slovenská spoločnosť v rokoch 1893 – 1938*. In: MARSINA, Richard (Ed.). *Studia Historica Tyrnaviensia II*. Trnava : Trnavská univerzita v Trnave, 2002, s. 32-41. Výnimočné dielo, analyzujúce interakciu medzi českou a slovenskou historiografiou na príklade tvorby Václava Chaloupeckého v meniacich sa podmienkach politického, spoločenského a kultúrneho vývoja prvej ČSR, napísal: DUCHÁČEK, Milan. *Václav Chaloupecký : hledání československých dějin*. Praha : Univerzita Karlova - Karolinum, 2014, 516 s.

československého národa. Jednalo sa predovšetkým o interpretovanie existencie Veľkej Moravy ako prvej spoločnej československej štátnosti, o rozvíjanie husitských tradícií a sledovanie ich vplyvov na území Slovenska (jiskrovci, bratříci), o vyzdvihovanie zásluh českej pobielohorskej emigrácie na rozvoj protestantizmu na Slovensku, ako aj významu česko-slovenskej vzájomnosti a napokon vzniku Československej republiky. Naopak, vláda Habsburgovcov bola očierňovaná a evidentnou sa stala snaha potlačiť spoločnú slovensko-maďarskú minulosť.

Dejinám miest venovala československá historiografia taktiež pozornosť, avšak nesystematicky a z uhla pozitivistickej koncepcie dejín, t. j. sledovaním ich úlohy v politickom vývoji českých krajín a Slovenska. Na Slovensku sa profesionalizovaný historický výskum sústredil do dvoch kultúrnych centier, do Bratislavy (Univerzita Komenského, Učená spoločnosť Šafárikova) a Martina (Matica slovenská, Muzeálna slovenská spoločnosť).³ Východné Slovensko, rovnako ako pred rokom 1918, zostalo v oblasti organizovania historickej vedy aj v tomto období v periférnom postavení, hoci tam podľa Michala Otčenáša existovali na to potrebné predpoklady.⁴

V príspevku si kladiem za cieľ rekonštruovať obraz Košíc produkovaný (česko)slovenskou historiografiou v období rokov 1918 – 1938.⁵ Snažím sa zodpovedať otázku, ako sa pričlenenie Košíc k Československu prejavilo na vzťahu slovenskej historiografie k tomuto mestu. Pred rokom 1918 slovenská historiografia vykresľovala Košice v ére dualizmu ako pomadžarské mesto, v ktorom sa slovenský národný život už fakticky neodohrával. Košice sa nestali jedným z centier slovenského národného hnutia či miestom historickej pamäti Slovákov. V konštruovaní slovenského národného diskurzu hrali marginálnu úlohu s negatívnou konotáciou. Slúžili ako odstrašujúci príklad úspešne zvládnutej maďarizácie mesta s kedyś síce početnou, ale napokon národne odrodilou slovenskou komunitou.⁶ Situácia sa ale diametrálne zmenila po ich začlenení do Československa, kedy československé štatistiky

3 V odborných časopisoch vydávaných v Martine (*Slovenské pohľady*, *Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti*, *Sborník Matice slovenskej*) bola rovnako ako pred rokom 1918 venovaná pozornosť predovšetkým strednému a severnému Slovensku. V časopisoch vydávaných v Bratislave (*Sborník Spolku profesorov Slovákov*, *Sborník Filozofickej fakulty Komenského university*, *Bratislava*) západnému Slovensku a hlavnému mestu Bratislave. Na východnom Slovensku nevychádzal nijaký osobitný odborný časopis, ktorý by zastrešoval kultúrno-historický výskum tohto regiónu. Krátku dobu vychádzal v Košiciach *Sborník Spolku profesorov Slovákov*. Tento spolok združoval stredoškolských profesorov a orientoval sa predovšetkým na pedagogickú prax. *Sborník Spolku profesorov Slovákov* vychádzal v Košiciach v rokoch 1922 – 1928 pod vedením Jozefa Martinku, neskôr v Martine, Bratislave, Žiline a Lučenci.

4 OTČENÁŠ, M. *Historická veda...*, s. 37.

5 V príspevku sú diskurznej analýze (v užšom zmysle: textovej analýze) podrobené všetky relevantné diela autorov uvedených v kompendiách a bibliografiách slovenskej historiografie, vrátane diel tých českých historikov, ktorých pôsobenie je spojené so slovenským prostredím: KUTNAR, František – MAREK, Jaroslav. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví: od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997, 1065 s. OTČENÁŠ, Michal. *Slovenská historiografia v rokoch 1918 – 1945*. Prešov: Metodické centrum, 1994, 63 s. TIBENSKÝ, Ján. *Dejiny vedy a techniky na Slovensku*. Martin: Osveta, 1979, 536 s. JANKOVIČ, Vendelín – ŠKORUPOVÁ, Anna. *Bibliografia k dejinám Slovenska: literatúra vydaná do roku 1965*. Bratislava: Historický ústav Slovenskej akadémie vied, 1996, 783 s. POTEMRA, Michal. Príspevok k bibliografii Košíc. In: HALAGA, Ondrej Richard (Ed.). *Vlastivedný sborník: práce vědeckých ústavů a pracovníků východního Slovenska*. Košice: Archiv města Košic, 1955, s. 354–370. Vzhľadom na zaradenie diel českých historikov medzi analyzované práce sú v tomto príspevku popri sebe používané pojmy slovenská historiografia, československá historiografia (historici pôsobiaci v Československu vo všeobecnosti) a (česko) slovenská historiografia (slovenská historiografia a diela českých autorov so záberom na Slovensko). Používanie toho ktorého pojmu vyplýva z kontextu viet.

6 Porovnaj: FICERL, Ondrej. Etnický obraz Košíc v slovenskej historiografii od jej počiatkov do roku 1918. In: *Mesto a dejiny*, 2014, roč. 3, č. 1, s. 94–114.

vykazovali prevahu Čechov a Slovákov žijúcich v Košiciach.⁷ Ako reagovala historiografia na tieto zmeny? V tejto súvislosti si kladiem otázky, ako sa snažili (česko)slovenskí historici po roku 1918 o „poslovenčenie“ ich obrazu, a teda o dokázanie ich pôvodnej slovacity, či reagovali na predprevratovú maďarizáciu mesta vedeckým dokazovaním nespoľahlivosti výsledkov uhorských štatistík, či reflektovali na zástoj Košíc v maďarských národných dejinách alebo sa snažili túto skutočnosť obísť. Ďalšou výskumnou otázkou zostáva, akú úlohu hrali Košice v konštruovanom československom národnom diskurze. Pre zodpovedanie týchto otázok bolo potrebné analyzovať diskurz relevantných textov jednotlivých historikov, všímať si variácie stratégií vytvárania obrazu o Košiciach v rôznych dejinných kontextoch, akým témam sa v súvislosti s nimi venovali, aké dejinné okamihy vyzdvihovali, a naopak, aké zostávali mimo ich pozornosť.⁸ V tejto súvislosti bude zaujímavé sledovať, akým spôsobom boli jednotlivé udalosti košických dejín reinterpretované v súlade s oficiálnym československým národným diskurzom a do akej miery rôzne skupiny predstaviteľov slovenskej historiografie (českí historici na Slovensku, slovenskí historici a lokálni autori – regionalisti) podliehali tomuto trendu. V neposlednom rade sa v príspevku pokúšam vysvetliť príčiny, prečo Košice zostávali aj v medzivojnovom období v slovenskej historiografii na periférii jej záujmu. Zodpovedanie tejto otázky podkladám: 1. analýzou celkového obrazu, ktorý o nich produkovala (závisiaceho od stavu spracovania ich dejín); 2. komparáciou s historiografickou produkciou k iným naliehavým otázkam slovenskej historiografie; a 3. komparáciou s produkciou miestnych maďarských historikov v danom období.

Vzhľadom na to, že Košice v prvorepublikovom Československu predstavovali strategické urbánne centrum východnej časti republiky a spojovací komunikačný uzol na Podkarpatskú Rus, možno predpokladať, že československá historiografia sa snažila poukázať na pôvodne slovenský charakter Košíc a týmto spôsobom legitimizovať ich pripojenie k Československu. Taktiež možno predpokladať, že vzhľadom na svoje kľúčové postavenie pri šírení reformácie v Hornom Uhorsku a ako centra protihabsburských povstaní v ranom novoveku sa Košice zaradili do stredobodu národného diskurzu aspoň v tomto období československých dejín. Naopak, vzhľadom na ich multietnický charakter, periférnu polohu a spornú príslušnosť teritória východného Slovenska k Veľkej Morave, nebola im pri naliehavých výzvach slovenskej historiografie – vedecky dokázať kontinuitu medzi veľkomoravským a slovenským etnikom – venovaná dostatočná pozornosť.

Pre lepšiu orientáciu v texte sú jednotlivé analyzované diela roztriedené tematicky do šiestich skupín (Košice v Československu; košickí Maďari a maďarizácia; slovenskosť Košíc; vznik mesta – Košice v stredoveku; reformácia – Košice v ranom novoveku; regionalistická tvorba). V tejto práci som si kládol za cieľ vyabstrahovať obraz Košíc z každého relevantného

7 60 % v roku 1921 a 60,4 % v roku 1930. Porovnaj: REGINÁČOVÁ, Nikola. „Obyvateľstvo Košíc v číslach“ (podľa štatistických sčítaní a vybraných štatistických dokumentov v priebehu 19. storočia do roku 1938). In: OTČENÁŠOVÁ, Slávka – ZAHORÁN, Csaba (Eds.). *Hľadanie spoločného jazyka o spoločnej minulosti – dialóg mladej generácie slovenských a maďarských historikov / Keressünk közös nyelvet a közös múlthoz – szlovák és magyar történetészek fiatal nemzedékének párbeszéde*. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2012, s. 56–63.

8 Obrazy o Košiciach, ktoré vo svojich dielach historici sprostredkovali, zaradujeme do kategórie mentálnych reprezentácií. Tieto subjektívne predstavy neboli úplným odrazom skutočnosti, hoci publikovaním boli prezentované ako pravdivé. Pri takomto zohľadnení definície obrazu ako kategórie sociálnej reprezentácie nie je mojou úlohou verifikovať, resp. falzifikovať analyzované tvrdenia jednotlivých slovenských a českých autorov, ale pokúsiť sa vysvetliť príčinu ich vzniku, prípadne ich vzájomnú interakciu so slovenským verejným diskurzom. Teoreticko-metodologickým konceptom vytvárania obrazu a mentálnych reprezentácií sa zaoberajú tieto diela slovenskej historiografie: TANCER, Jozef. *Obraz nie je odraz : reprezentácie mesta ako výskumný problém*. In: DUDEKOVÁ, Gabriela (Ed.). *Medzi provinciou a metropolou : obraz Bratislavy v 19. a 20. storočí*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2012, s. 23–45. TANCER, Jozef. *Neviditeľné mesto : Prešporok/Bratislava v cestopisnej literatúre*. Bratislava : Kalligram, 2013, 300 s. VÖRÖS, László. *Analytická historiografia versus národné dejiny : národ ako sociálna reprezentácia*. Pisa : Pisa University Press, 2010, s. 98–107.

diela, ktoré sa vyjadrovalo ku košickým dejinám. Tematická rôznorodosť historiografického materiálu môže na viacerých miestach spôsobovať diskontinuity naračnej plynulosti textu, avšak výhodou zvoleného prístupu je skutočnosť, že príspevok predstavuje komplexný prehľad historiografickej produkcie medzivojnového obdobia k dejinám Košíc a môže slúžiť budúcim bádateľom ako pomôcka pri ďalšom výskume.

Košice v Československu

Historici zaoberajúci sa vznikom Československa pochádzali z radov popredných osobností politického a spoločenského života zastávajúcich ideológiu čechoslovakizmu (Vavro Šrobár, Karol Anton Medvecký, Fedor Houdek). Ich práce mali rozdielnu kvalitu, od aktualizáčnych memoárov (Vavro Šrobár) po kritické analytické spracovanie (Václav Chaloupecký). Košice sa v týchto dielach spomínajú frekventovane, nakoľko ich začleňovanie do Československa bolo sprevádzané mnohými geopolitickými komplikáciami (vznik promaďarských separatistických štátnych útvarov Slovenskej ľudovej republiky 11. decembra 1918 v Košiciach a Slovenskej republiky rád vyhlásenej formálne 16. júna 1919 v Prešove, ale sídliacej v Košiciach).⁹

V roku 1928 vydal Vavro Šrobár dielo „Osvobodené Slovensko“, v ktorom popísal okolnosti vzniku Československa a začleňovania slovenského územia do novovzniknutého štátneho útvaru. Na základe autopsie vo funkcii prvého ministra s plnou mocou pre správu Slovenska vylíčil svoju cestu na východné Slovensko (pracovná návšteva v Košiciach a Prešove v dňoch 11. – 12. januára 1919). Šrobár v diele sprostredkoval obraz Košíc ako silne pomadařčeného mesta, ktorý vyniká najmä pri autorovej komparácii atmosféry v dvoch najväčších mestách východného Slovenska: „Prešov i obyvateľstvo župy privítalo vládu s neobyčajným nadšením a tým intrigy maďarskej vlády s takzvanou „Východnou slovenskou republikou“ sú úplne zmarené (...). V Košiciach sú pomery ponekud inakšie; mesto je silne pomadařčené a s jeho privtelením k našej republike tamojšie maďarské a maďarónske obyvateľstvo sa ešte neuspelo spriatelíť, ač situácia každým dňom sa pre nás lepší.“¹⁰ Šrobár teda v radoch košického obyvateľstva nepriaznivo nakloneného voči Československu rozlišoval medzi „pravými“ Maďarmi a pomadařčenými Slovákmi (Maďarónmi), u ktorých predpokladal postupné poslovenčenie. Tým nadviazal na rozvíjanie toposu zmaďarizovaných Košíc (nie ale maďarských), ktorý produkovala slovenská historiografia medzi rokmi 1849 – 1918, a doplnil ho o topos postupne slovakizovaných Košíc. Podobne postupovali i ďalší autori.

V roku 1930 vydal Karol Anton Medvecký, niekdajší člen Revolučného národného zhromaždenia (v rokoch 1918 – 1920), štvorzväzkové dielo „Slovenský prehľad“, kde nájdeme najpodrobnejší dobový popis udalostí začleňovania Slovenska do Československej republiky. Košice sú v Medveckého narácii štylizované do pozície symbolického východného záchytného bodu slovenského teritória („Od Košíc po Bratislavu...“). Sú tu prezentované ako integrálna súčasť slovenského národného života, ako mesto, odkiaľ pochádzali dvaja delegáti

9 Porovnaj súčasné spracovanie slovenskej historiografie k začleňovaniu Slovenska do Československa: HRONSKÝ, Marián. *Boj o Slovensko a Trianon 1918 – 1920*. Bratislava : Národné literárne centrum – Dom slovenskej literatúry, 1998, 327 s. HRONSKÝ, Marián. *Trianon: vznik hraníc Slovenska a problémy jeho bezpečnosti (1918 – 1920)*. Bratislava : Veda, 2011, 685 s. K okolnostiam vzniku a existencie Slovenskej ľudovej republiky a Slovenskej republiky rád porovnaj: TAJTÁK, Ladislav. *Národnodemokratická revolúcia na východnom Slovensku v roku 1918*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1972, 159 s. TAJTÁK, Ladislav. *Vznik Československa a východné Slovensko*. Prešov : Metodické centrum, 1992, 32 s. ĎURIŠIN, Martin. Slovenská republika rád v slovenskej historiografii. In: *Dejiny – internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove* [online], 2009, roč. 4, č. 1, s. 48–68. [6.6.2015]. Dostupné na internete: <<http://dejiny.unipo.sk/Blog%20Posts/dejiny-12009.html>>.

10 ŠROBÁR, Vavro. *Osvobodené Slovensko*. Praha : Tiskové a nakladateľské družstvo Československých legionářů, 1928, s. 464 a n.

prítomní v Martine 30. 10. 1918 pri vyhlasovaní Deklarácie slovenského národa.¹¹ Takouto historiografickou naráciou sa autor snažil legitimizovať príslušnosť Košíc k Československu. Ale podobne, ako Šrobár, opisuje Košice na konci roka 1918 ako silne zmaďarizované mesto s vlastnou maďarskou národnou radou. Ich pomad'arčené obyvateľstvo vykresľuje v súvislosti so vznikom Slovenskej republiky rád ako sfanatizované „robotníckymi a bolševickými živlami“, čím rozvíjal topos Košíc ako mesta s nespoľahlivým politickým profilom, známy už z uhorského obdobia slovenskej historiografie. Medvecký ďalej poznamenal, že Maďari sa nechceli Košíc vzdať vzhľadom na nádeje vyvolané dočasnou Hodžovou demarkačnou líniou, ktorá počítala s ponechaním Košíc v Maďarsku.¹² Autor v diele vyčíta Milanovi Hodžovi, že táto línia zo 6. decembra 1918 bola pre Československo nepriaznivá. Medvecký si všimol dôležitosť Košíc pre Maďarsko na mierových rokovaniach v Trianone, na ktorých maďarská delegácia žiadala, „aby, mu bolo vrátené veľké mesto Košice (...)“.¹³ V Medveckého naratíve sa tak objavuje obraz Košíc ako významného mesta pre maďarský národný život, ktorí sa bude opakovať u mnohých ďalších autorov.

Podobne zachycuje situáciu v Košiciach v diele „Vznik hraníc Slovenska“ z roku 1931 Fedor Houdek, niekdajší člen československej delegácie na mierovej konferencii v Paríži. Čitateľom predstavuje povojnové maďarské návrhy na vytvorenie autonómneho slovenského „Impéria“ od maďarského ministra pre národnosti Oszkara Jásziho. Konkretizuje, že „Impérium“ nemalo zahŕňať Košice, čiže by ostali súčasťou Maďarska.¹⁴

V širších medzinárodných i vnútropolitických súvislostiach spracoval problematiku začleňovania slovenského územia do Československa český historik pôsobiaci na Slovensku Václav Chaloupecký v diele „Zápas o Slovensko“ z rokov 1928 – 1930.¹⁵ V ňom analyzoval Hodžove rokovania s maďarskou vládou o dočasnej demarkačnej línii z 6. decembra 1918, ktorá vyhovovala Maďarom a poslúžila im ako hranica na vymedzenie slovenského „Impéria“. Skutočnosť, že strategické južné oblasti nemali byť súčasťou „Impéria“, komentoval slovami: „(...) o Bratislavě, Košicích, Komárně, Levicích ani nemluvě“.¹⁶ Vyzdvihol význam dvoch veľkých slovenských urbánných centier pre existenciu Československa, ktoré sa snažili Maďari udržať pre seba, pretože „vedeli a cítili, že nebude-li míti Slovensko přirozeného a hospodářského střediska, jakým se stala pro západní Slovensko Bratislava a pro východní Košice, bude celé slovenské území gravitovati dále k těmto svým přirozeným centrům a spolu s nimi k Pešti“. Pripojenie území s vykazovanou maďarskou väčšinou podľa štatistiky z roku 1910 k Československu, vrátane „hlavních středisk slovenského území Bratislavy a Košic a k nim přilehlého hospodářského území“, ospravedlňoval Chaloupecký tvrdením, že išlo o zmaďarizované územia a ich pripojením „se vlastně nezabírají maďarské kraje, nýbrž města na přirozeně slovenském území až do nedávné doby ponejvíce německá a jenom v poslední době zmaďarštělá“.¹⁷ Hoci Chaloupecký nepodložil svoje tvrdenia o násilnom pomad'arčení Košíc a ich pôvodnej slovacite vedeckými argumentmi, v československom národnom diskurze

11 MEDVECKÝ, Karol Anton. *Slovenský přehľad*. Sväzok 1. Bratislava : Komenský – Vydavateľský a literárny spolok, 1930, s. 341, 342, 348.

12 MEDVECKÝ, Karol Anton. *Slovenský přehľad*. Sväzok 2. Bratislava : Komenský – Vydavateľský a literárny spolok, 1930, s. 235-278.

13 MEDVECKÝ, K. A. *Slovenský přehľad II...*, s. 23.

14 HOUDEK, Fedor. *Vznik hranic Slovenska*. Bratislava : Slovenská kníhtlačiareň, 1931, s. 214.

15 O osobných pohnútkach Chaloupeckého k napísaniu tohto diela a o politickom pozadí „boja“ o interpretáciu prevratu na Slovensku porovnajte: DUCHÁČEK, M. *Václav...*, s. 125-170.

16 CHALOUPECKÝ, Václav. *Zápas o Slovensko 1918*. Praha : Čin, 1930, s. 132.

17 CHALOUPECKÝ, V. *Zápas...*, s. 180.

sa zaslúžil o rozvíjanie toposu o pôvodne slovenských Košiciach, ktorý však ešte len čakal na svoje vedecké dokázanie.

Okrem problematiky začleňovania Košíc do novovzniknutej republiky sa československí historici zaoberali ich zmenenou geopolitickou pozíciou v tomto novom štátnom útvere. Na základe rozdeľovania slovenského teritória na dve administratívne časti už od stredoveku (mincové komory, kapitanáty, dištrikty, kráľovské súdne tabule) rozvíjal geograficko-historický podmienenú teóriu o dvoch gravitačných jadrách vytvárajúcich sa na území Slovenska už spomenutý Václav Chaloupecký v kontroverznom diele *Staré Slovensko* z roku 1923.¹⁸ V ňom potvrdil tézy maďarskej historiografie o neosídlenosti stredného Slovenska pred 13. storočím a o dvoch historických jadrách Slovenska, čo nepriamo podporovalo východoslovenský separatizmus a rozvíjanie teórie o osobitnom etnickom vývoji obyvateľstva východného Slovenska.¹⁹ V tomto kontexte videl aj vznik a význam Košíc ako druhého spádového urbánneho centra na slovenskom teritóriu.²⁰

Naopak, na nevýhodnosť existencie dvoch gravitačných centier Slovenska, Bratislavy a Košíc, poukazoval Fedor Ruppeldt so slovami, že tieto „nikdy neboli v skutočnosti slovenské“.²¹ Administratívne delenie Slovenska na dva dištrikty bolo podľa neho „najosudovejšou vecou pre budúcnosť slovenského národa“, pretože sa tak vytvorila ešte väčšia priepasť „medzi slovenským Západom, národne povedomejším, a slovenským Východom, národne neprebudeným“. Dodal, že „pre všetkých Slovákov, ani Prešporok, ani Košice nemôžu byť centrum, a že ak sa vytvoria za centrá, to znamená rozdelenie Slovákov na veky“.²² Ruppeldt poukázal na to, že odľahlosť východného Slovenska bola pred rokom 1918 zneužitá uhorskou vládou a košickým biskupstvom, ktoré inštitucionalizovali na tomto teritóriu používanie šarišského nárečia slovenčiny. Rovnaké separatistické ciele sledoval aj Viktor Dvorčák v decembri 1918. Ruppeldt v diele varuje pred podobnými „experimentmi“, ktoré neustále rozvíjajú rozličné skupiny okolo Košíc.²³ Východiskom by podľa neho bolo vybudovanie nového hlavného mesta v strede krajiny, v Martine, pretože ku Bratislave, umiestnenej „absurdne na periférii (...) východné Slovensko nikdy skutočne gravitovať nemôže, preto sa akosi mimovoľne začína koncentrovať okolo Košíc“.²⁴ Tým potvrdil vznik metropolitného postavenia Košíc pre celý východoslovenský región. Prognosticky však kritizoval snahu zriadiť expozitúru

18 O odmietavom stanovisku slovenskej historiografie k *Starému Slovensku* píše český historik DUCHÁČEK, M. *Václav...*, s. 203–2017, 421. Naopak, česká historiografia sa v súčasnosti prostredníctvom uvedeného diela a jeho recenzentov pokúša rehabilitovať Chaloupeckého najvýznamnejšie, ale zároveň najkontroverzejšie dielo na základe tézy, že *Staré Slovensko* nie je produktom ideológie čechoslovakizmu, ale výsledkom dobovej vedeckej úvahy.

19 Teória o samostatnom kmeňovom vývoji východného Slovenska viedla v 2. polovici 20. storočia k historiografickému sporu o koncepciu dejín východného Slovenska ako integrálnej (Imrich Sedlák, Ladislav Tajták) alebo separatistickej (Ondrej R. Halaga) časti slovenských národných dejín. Prehľad prác k tomuto historiografickému sporu, ktorý sa rozšíril i na lingvistiku a literárnu históriu, sa nachádza v zozname literatúry týchto diel: HALAGA, Ondrej Richard. *Memorabilia z Európy a vlasti*. Prešov: Universum, 2008, 504 s. GAJDOŠ, Marián (Ed.). *Urbs – Provincia – Orbis: contributiones ad historiam contactuum civitatum Carpathicarum in honorem O. R. Halaga editae*. Košice: Spoločenskovedný ústav, 1993, 240 s. SEDLÁK, Imrich. *Východné Slovensko v letokruhoch národa: kultúrno-spoločenský, národno-politický a literárny integračný proces na východnom Slovensku*. Martin: Matica slovenská, 2012, 890 s. TAJTÁK, Ladislav. Poznámky k historickým otázkam v diele Ondreja R. Halagu *Východoslovenský slovník I. – II. Košice* - Prešov: Universum, 2002. In: *Historický časopis*, 2010, roč. 58, č. 1, s. 123–134. TAJTÁK, Ladislav. *Východné Slovensko ako regionálny fenomén*. In: *Historický časopis*, 2001, roč. 49, č. 2, s. 307–329.

20 CHALOUPECKÝ, Václav. *Staré Slovensko*. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského, 1923, s. 12, 14.

21 RUPPELDT, Fedor. *Koncentračné snahy slovenské do roku 1918: príspevky ku kultúrnej histórii Slovákov*. Martin: Kníhtlačiarenský účastinársky spolok, 1928, s. 57.

22 RUPPELDT, F. *Koncentračné snahy...*, s. 69.

23 RUPPELDT, F. *Koncentračné snahy...*, s. 104.

24 RUPPELDT, F. *Koncentračné snahy...*, s. 12.

Krajinského úradu v Košiciach v roku 1928, čím sa „Slovensko navždy rozdvíja administratívne, potom i spoločensky, postupne i kultúrne a rečové“.²⁵

Fedor Ruppeldt sa zapojil aj do diskusie o sídle plánovanej slovenskej technickej vysokej školy. Na margo jej umiestnenia do Košíc poznamenal: „A prečo i tú robiť na dostrel od maďarských hraníc, v Košiciach?“²⁶ Tým vyjadril postoj mnohých osobností slovenskej kultúrnej a politickej scény, ktorí len neradi videli jej sídlo v národne vlašných a periférne ležiacich Košiciach.²⁷

Na rozdiel od Fedora Ruppeldta obhajoval pozíciu Bratislavy ako hlavného mesta Slovenska český historik Albert Pražák. Vo svojom diele „Češi a Slováci“ rozoberá „národný“ charakter jednotlivých slovenských miest a zamýšľa sa nad ich významom pre československý „národný život“. Obraz Košíc, podaný v tomto diele z roku 1929, možno podľa môjho názoru považovať za najtrefnejšie doposiaľ publikované vystihnutie dejinnej špecifickosti tohto mesta vôbec: „V takových Košických kultúrne se prejavuje na pr. vždy len niektoré obdobia, pravidelne zásluhou duchovných, učiteľů a miestních tiskařů. Projevy trvají jednu nebo dvě generace, a pak nastane přestávka, stagnace, až se zas objeví podnikavější a čilejší duch. Podle toho, jak jest orientován, česky či maďarsky, latinsky či německy, jest udán i směr kulturního pohybu jeho doby. I to zmnožuje překrývky jednotlivých etap té oné národní kulturní skupiny, takže o takové Košice se pak mohou národně přití Maďaři, Čechoslováci i Nemci.“²⁸ Albert Pražák nenechal nikoho na pochybách o tom, že Košice sa práve dostali do fázy rozvíjania „čechoslovakistického kreatívneho ducha“. Tento síce poetický, ale v zásade nestranný a vyvážený komentár je o to vzácnejší, že jeho autor, ortodoxný Čechoslovák, podal v tom istom diele o Bratislave tendenčný obraz vynaliezanim a vyzdvihovaním bratislavských dejinných stykov so slovenskou a českou kultúrou.²⁹ Na rozdiel od Bratislavy, ktorá sa po roku 1919 stala neoficiálnym hlavným mestom Slovenska, nebol Pražák v prípade periférnych Košíc pri štylizovaní ich obrazu viazaný žiadnymi ideologickými pohnútkami. Košice plnili úlohu síce strategického, ale len sekundárneho urbánneho centra s etnicky pestrofarebným zložením obyvateľstva, akých sa nachádzalo v československom pohraničí množstvo, preto nepovažoval za naliehavé meniť tradíciu jeho zmaďarizovaného alebo multietnického imidžu ani po roku 1918.

Košickí Maďari a maďarizácia

Druhý výrazný tematický okruh, ktorému sa slovenská historiografia v medzivojnovom období v súvislosti s Košicami venovala, bol vzťah k Maďarom, vrátane maďarizácie Slovákov. Priekopníkom v tejto oblasti bol Daniel Rapant, ktorý v diele „K počiatkom maďarizácie I.“ v širších súvislostiach reflektoval aj na jazykovú otázku v obrodeneckých Košiciach. Rapant poukazuje na pramene, ktoré dokazovali existenciu početnej populácie Slovákov v Košiciach v 18. storočí (údaje Jána Mateja Korabinského o košickom slovenskom kostole, ako aj zmienku

25 RUPPELDT, Fedor. *Krajinská správa a koncentrácia*. Turčiansky Svätý Martin: Nákladom priateľov myšlienky koncentrácie, 1928, s. 30.

26 RUPPELDT, F. *Koncentračné snahy...*, s. 10.

27 Stručne ku genéze vzniku Vysokej školy technickej dr. M. R. Štefánika porovnaj: TIBENSKÝ, Ján. *Dejiny vedy...*, s. 409-414. Podrobne: ŠULÁČEK, Jozef. *Zápas o slovenskú techniku*. Košice: Štátna vedecká knižnica v Košiciach, 1996, 238 s.

28 PRAŽÁK, Albert. *Češi a Slováci: literárne dejepisné poznámky k československému pomeru*. Praha: Státní nakladatelství v Praze, 1929, s. 47.

29 Pre obraz Bratislavy porovnaj strany 48-55, ako aj jeho diela *Československé prvky v bratislavských kulturních dějinách a Obrozená Bratislava* z roku 1928. Porovnaj aj štúdiu autorky: MANNOVÁ, Elena. Historiografia Bratislavy: diferencovaná prezentácia minulosti multietnického mesta po politických zlomoch 19. a 20. storočia. In: CZOCH, Gábor (Ed.). *Kapitoly z dejín Bratislavy*. Bratislava: Kalligram, 2006, s. 53-54.

Mateja Bela o slovenskej väčšinovej populácii v Košiciach). Košice radí k mestám s pôvodne prevládajúcim nemeckým živlom, avšak ku koncu 18. storočia už pomad'arčeným, „hoc sa tam vyskytujú v značnom počte aj Nemci a Slováci“.³⁰ V súvislosti so zavedením nemčiny ako úradného jazyka Jozefom II. v roku 1786 spomína košickú aristokraciu, ako si nechávala vychovávať deti u nemeckých mešťanov kvôli získaniu znalosti úradného jazyka. Už na tomto mieste môžeme sledovať vytváranie obrazu Košíc ako mesta s pôvodne multilingválnym obyvateľstvom, ktorého jazyková a tým aj etnická skladba ľahko podliehala vplyvu brachiálnej moci. Obraz multilingválnych Košíc sa však nestal v slovenskej historiografii dominantným, nakoľko nekorešpondoval s potrebami národného naratívu. Namiesto neho prevažoval topos zmad'arizovaných Košíc, ktoré bolo treba poslovenčiť.

Rapant ďalej v diele sleduje činnosť maďarského literáta Františka Kazinciho (Ferenca Kazinczyho) v Košiciach a jeho iniciatívu za obrodu maďarčiny ako reakcie na germanizmus Jozefa II. Košice označil za jedno z viacerých stredísk maďarského obrodovania (spolu s Debrecínom, Bratislavou a Komárnom). Hoci jednotné literárne centrum Maďari ešte v tom čase nemali,³¹ práve v Košiciach miestni maďarskí obrodenci založili Košický maďarský spolok (1787), ktorý vydával prvý literárny časopis v maďarčine „Magyar Museum“ (1788).³² Daniel Rapant tak objektívne spracoval a so značnou akribiou popísal citlivú jazykovú otázku v „národne“ sa aktivizujúcich Košiciach, aj keď nešlo o „národné prebúdzanie“ slovenské, ale maďarské.

Podrobne sa dejinami maďarského literárneho života v Košiciach zaoberali aj autori „Československej vlastivedy“ v zväzkoch „Jazyk a Písemnictví“. Košice sú v tejto encyklopédii vykreslené ako kultúrne stredisko maďarskej menšiny žijúcej v Československu so živou divadelnou scénou a bohatou časopiseckou produkciou. Košice tu figurujú aj ako severný geografický bod rozšírenia maďarčiny vo východných oblastiach republiky.³³ Autor kapitoly o maďarskom písomníctve, hungarológ Pavel Bujňák, vyzdvihol prínos Kazinciho krúžku z konca 18. storočia pre maďarskú kultúru: „Košice v této době začínaly býti jedním z důležitých středisek maďarské kultury, avšak se zaniknutím časopisu, s odchodem a přesídlením vzpomenuých spisovatelů pominul také význam pro literaturu maďarskou.“³⁴ V ďalšom období sa však podľa Bujňáka maďarský kultúrny život v Košiciach vzpružil vydávaním Felsőmagyarországi Minerva v rokoch 1825 – 1836 a v prvorepublikovom období činnosťou Kazinciho spolku a literáta Ferenc Sziklaya – tohto „kultúrneho referenta československého maďarství“.³⁵ Význam Kazinciho spolku v Košiciach ako celorepublikového fóra slovenských Maďarov vyzdvihol aj Norbert Duka Zólyomi v časopise „Prúdy“ v roku 1938.³⁶

Z rozboru uvedených diel je zjavné, že československá historiografia v súlade s tolerantnou menšinovou politikou prvej Československej republiky nemala záujem na zamlčivaní faktov o dlhodobej tradícii maďarských kultúrnych aktivít na území, ktoré bolo Trianonskou mierovou zmluvou pripojené k Československu a pokračovala v budovaní obrazu Košíc ako centra maďarských obrodeneckých snáh, ako to činila už predtým maďarská historiografia.

30 RAPANT, Daniel. *K počiatkom maďarizácie I: vývoj rečovej otázky v Uhorsku v rokoch 1740 – 1790*. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 62.

31 RAPANT, D. *K počiatkom maďarizácie I...*, s. 356 a n., 370 a n.

32 RAPANT, Daniel. *K počiatkom maďarizácie II: prvé zákony maďarizačné 1790 – 1792*. Bratislava: Československé zemské múzeum, 1931, 720 s.

33 DĚDINA, Václav (Ed.). *Československá vlastivěda 3: jazyk*. Praha: Sfinx, 1934, s. 599.

34 DĚDINA, Václav (Ed.). *Československá vlastivěda 7: písemnictví*. Praha: Sfinx, 1933, s. 381 a n.

35 DĚDINA, V. *Československá vlastivěda 7...*, s. 382, 386.

36 DUKA ZÓLYOMI, Norbert. Dejiny kultúrneho vývinu maďarskej menšiny na Slovensku. In: *Prúdy*, 1938, roč. 22, s. 17.

Košice boli v tomto kontexte vnímané ako jedno z hlavných kultúrnych a politických stredísk maďarskej menšiny v Československu. Už krátko po vzniku republiky (v roku 1920) historik Anton Štefánek v publikácii „Masaryk a Slovensko“ poznamenal: „Maďarský ľud na juhu počína nám dôverovať, lebo neprevádzame žiadne násilné slovakizovanie ani v Bratislave, ani v Košiciach, ani v Komárne a Šahách.“³⁷ Československá odborná verejnosť si bola vedomá dôležitých historických väzieb Košíc na Maďarsko. Už v roku 1920 publikoval Štefan Janšák v práci „Mierová zmluva s Maďarmi“ odpoveď maďarskej delegácie v Paríži na Trianonskú mierovú zmluvu. V tomto diele upozornil na to, že Košice v Uhorsku zastávali post jedného z najvýznamnejších maďarských mestských centier, preto sa ich maďarská delegácia nehodlala vzdať.³⁸ V 2. polovici 20. storočia bol už diskurz odbornej spisby vzhľadom na zmenenú medzinárodnopolitickú situáciu v tejto záležitosti menej zhovievavý. V roku 1929 Albert Pražák dielom „Maďarská propaganda proti Československu“ reagoval na revizionistické aktivity bethlenovského Maďarska. Referoval o propagandistickej mape „Veľkého Maďarska“ zahrňujúcej Bratislavu, Nitru a Košice, ktorá slúžila ako podklad k Rothemerovej akcii.³⁹ Pražák obhajoval príslušnosť týchto miest k Československu na základe štatistických údajov československých sčítaní obyvateľstva po roku 1918.⁴⁰

(Česko)slovenskí historici v súvislosti s Košicami a tamojším maďarsky hovoriacim obyvateľstvom reflektovali aj na citlivú otázku ich pomaďarčenia, pričom viacerí sa zhodli na tom, že Košice sa pomaďarčovali už od 16. storočia. Fedor Houdek to dôvodil geografickým faktorom odľahlosti Košíc od ostatného slovenského územia, ktorá okrem iného spôsobovala, že sa tam dalo dopravovať len obchádzkou cez rovinaté maďarské oblasti.⁴¹ Sťahovanie Maďarov na sever po roku 1526 malo za následok prvú vlnu maďarizácie Košíc na úkor Nemcov: „Na Slovensku vyvolané boli tým veľké zmeny, r. 1554 píše sa o nemeckých Košiciach, že je tam len jedna pätina Nemcov.“⁴² Branislav Varsík sa o Košiciach vyjadril ako o meste, „(...) ktoré takrečeno zaplavili Maďari v 16. storočí.“⁴³ Maďarskosť košického mestského prostredia ilustruje aj Varsíkova analýza etnicity jednotlivých profesorov Trnavskej univerzity. Pri profesorovi Martinovi Palkovičovi uviedol poznámku, že „maďarsky vedel iba niečo, kdežto r. 1660 za pôsobenia v Košiciach už prostredne“.⁴⁴ Predstaviteľ predprevratovej generácie dejepiscov Jozef Škulúty sa v diele „O Slovákoch“ z roku 1938 zamýšľal nad osudom košických Nemcov: „Košice boli pokladané za značne nemecké mesto, a to všetko zaniklo!“⁴⁵ – v prípade Košíc nie však v prospech slovenského etnika, ako sa to dialo vo väčšine hornouhorských miest, ale v prospech maďarského.

V priebehu medzivojnového obdobia bol obraz Košíc ako zmaďarizovaného mesta v meruôsmych rokoch doplnený vydaním editovaných spomienok, denníka a korešpondencie

37 ŠTEFÁNEK, Anton. *Masaryk a Slovensko*. Bratislava : Slovenské nakladateľské družstvo Vatra, 1920, s. 26.

38 JANŠÁK, Štefan. *Mierová zmluva s Maďarmi : niekoľko poznámok na maďarské požiadavky*. Bratislava : Universum Kučera, 1920, 56 s.

39 Bližšie k maďarskej medzivojnovnej revizionistickej politike porovnaj: IRMANOVÁ, Eva. *Maďarsko a versailleský mírový systém*. Praha : Albis International, 2002, 412 s. ZEIDLER, Miklós. *A revíziós gondolat*. Budapest : Orisis Kiadó, 2001, 256 s.

40 PRAŽÁK, Albert. *Maďarská propaganda proti Československu*. Bratislava : Státní tiskárna v Praze, 1929, s. 5. Košice mali podľa sčítania obyvateľstva z roku 1921 59,7 % slovenskú väčšinu.

41 HOUDEK, F. *Vznik hraníc...*, s. 16.

42 HOUDEK, F. *Vznik hraníc...*, s. 34.

43 VARSÍK, Branislav. *Husiti a reformácia na Slovensku do Žilinskej synody*. Bratislava : Universum, 1932, s. 195.

44 VARSÍK, Branislav. *Národnostný problém Trnavskej univerzity*. Bratislava : Učená spoločnosť Šafaříkova v Bratislave, 1938, s. 198.

45 ŠKULÚTY, Jozef. *O Slovákoch*. Martin : Matica slovenská, 1938, s. 344.

moravského publicistu Mateja Mikšíčka historikom Karolom Goláňom.⁴⁶ Tie potvrdzovali značnú pokročilosť maďarizácie mesta, v neprospech jeho slovenského charakteru. Podľa Ivana Markoviča, niekdajšieho československého ministra unifikácie, maďarizácia slovenských miest ako kľúčových ohnisk maďarskej propagandy spôsobila, že v nich „politicky pracujúci Slováci boli len ojedinelými zjavmi, o Bratislave a Košiciach už ani nehovoriac“.⁴⁷ Podľa Emila Stodolu počet Maďarov vzrástol v mnohých častiach Slovenska, vrátane Košíc „vďaka nesprávnym popisom, úradníctvu, študstvu a Židovstvu, nie však industrii, kolonizácii ani naturálnej propagácii“⁴⁸ – teda nie kvôli fenoménom, ktoré maďarská historiografia dodnes považuje za relevantné faktory pomad'arčovania nemad'arského obyvateľstva Uhorska (modernizácia, industrializácia, prirodzené migračné a akulturačné procesy).⁴⁹

Z uvedených textov je zrejmé, že v medzivojnovom období sa viacerí protagonisti (česko) slovenskej historiografie zamýšľali nad príčinami markantného maďarského charakteru Košíc, avšak obmedzili sa iba na strohé konštatovania, resp. hypotézy, bez kritickej analýzy tohto dejinného úkazu. Túto skutočnosť si možno vysvetliť tým, že táto otázka jednoducho nepatrila medzi výskumné priority. Kľúčovú otázku slovenskej historiografie, ktorou bol, podľa názoru Richarda Marsinu,⁵⁰ výskum dejín osídlenia slovenského územia a s tým spojené dokazovanie kontinuity medzi veľkomoravským a slovenským etnikom, začala personálne i technicky poddimenzovaná slovenská historická veda riešiť až v 30. rokoch.⁵¹ Pohnútku k dokazovaniu slovenského charakteru Košíc dali slovenskej strane až najnovšie výsledky maďarskej historickej lingvistiky, ktorá nastolila tézu o maďarskom založení mesta prostredníctvom názoru o maďarskom pôvode jeho pomenovania (porovnaj nasledujúcu podkapitolu). Až do tohto okamihu vychádzala maďarská aj slovenská historiografia zo spoločne prijímaného predpokladu, že Košice boli založené Nemcami, ktorí tvorili dominantnú etnickú populáciu do 16. storočia. Maďarská historiografia „národný“ charakter mesta obhajovala postupným pomad'arčením zvyšných Nemcov a ich splynutím s Maďarmi v priebehu 16. až 20. storočia, pričom slovenskému elementu priznávala krajne marginálnu úlohu.⁵² Slovenská historiografia zase vyzdvihovala dominantné zastúpenie Slovákov v etnickej skladbe mesta v 18. storočí,

46 GOLÁŇ, Karol (Ed.). *Na revolučnom Slovensku 1848 – 1849 : denník, korešpondencia, novinové zvesti, rozpravy a drobné dojmy moravského publicistu Matěja Mikšíčka*. Myjava : Nakladateľ Daniel Pažický, 1931, 216 s.

47 MARKOVIČ, Ivan. *Slovensko pred prevratom*. Bratislava : Ján Pocisk, 1924, s. 29.

48 STODOLA, Emil. *Slovenské menšiny na rozhraní maďarsko-slovenskom*. Praha : Politika, 1919, s. 18.

49 GYÁNI, Gábor. Az asszimiláció fogalma a magyar társadalomtörténetben. In: *Valóság*, 1993, roč. 36, č. 4, s. 18-27. SZARKA, László. *A Duna-táji dilemmák : nemzeti kisebbségek – kisebbségi politika a 20. századi Kelet-Közép-Európában*. Budapest : Ister Kiadó, 1998, s. 33-73. SZARKA, László. Párhuzamos jelenségek a magyar és szlovák történetírásban, köztörténetben. In: *Történelmi Szemle*, 2012, roč. 54, č. 3, s. 469-490.

50 MARSINA, Richard. Význam výskumu osídlenia v dejinách Slovenska. In: *Geographia Slovaca*, 1995, roč. 9, s. 7-12.

51 Pionierske dielo pochádzajúce z radov slovenskej inteligencie, ktoré sa kriticky pokúša o vymedzenie Slováckmi obývaného územia na základe výsledkov historickej demografie bolo vydané v roku 1930: GRANATIER, Anton. *Etnické rozhranie slovensko-maďarské*. Bratislava : Slovenská odbočka Národnej rady ČS, 1930, 157 s. Autor však v diele nebral zreteľ na dve kľúčové urbánne centrá Slovenska, Bratislavu a Košice.

52 *Magyarország vármegyéi és városai : Abauj-Torna vármegye és Kassa*. SZIKLAY, János – BOROVSKÝ, Samu (Eds.). Budapest : Apollo Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1896, s. 35. BALOGH, Pál. *A népfajok Magyarországon*. Budapest : Kiadja a M. Kir. Vallás- és Közkutatásügyi Ministerium, 1902, s. 524. CHOLNOKY, Jenő. *Az új magyar határ bírálat : a párizsi békekonzferencia elé terjesztett XXII. válaszjegyzékünk 1. melléklete*. Budapest : M. Kir. Tudományügytem Nyomda, 1921, s. 15. IVÁNYI, Béla. *Pro Hungaria Superiore. Felsőmagyarországról*. Debreczen : Debreczen Sz. Kir. Város és a Tiszántúli Ref. Egyházkerület Könyvkiadó-vállalata, 1919, 92 s. KEMÉNY, Lajos. *Száz év Kassa legrégibb történetéből*. Kassa : Ries Lajos könyvnyomó-intézetéből, 1893, 16 s. KOVÁCS, Alajos. *A magyar-tót nyelvhatár változásai az utolsó két évszázadban*. In: *Századok*, 1938, s. 574-575. TUTKÓ, József. *Szabad királyi Kassa városának történelmi évkönyve*. Kassa : Nyomatott Werfer Károlynán, 1861, s. 14.

pričom tí sa mali neskoršie spolu so zvyšnými Nemcami zväčša pomadaŕčiť.⁵³ Ak teda mala byť držba Košíc v hraniciach republiky pri naliehavých výzvach československej zahraničnej politiky, čeliacej maďarskému revizionizmu, z dlhodobého hľadiska obhájiť, nemohla sa (česko)slovenská historiografia otázke slovanského/slovenského založenia mesta a jeho slovenského charakteru v minulosti vyhnúť. Bolo iba otázkou času, za akých okolností a akým spôsobom k vynaliezaniu „slovenskej tradície“ Košíc dôjde.

Slovenskosť Košíc

Najjednoduchší spôsob, ako historicky legitimizovať československý nárok na akékoľvek multietnické pohraničné mesto, bolo dokázať slovanský pôvod jeho založenia. Najspolahlivejším efektom s čo najširším dosahom na laickú verejnosť bolo preukázanie slovanského pôvodu jeho názvu, ako to bolo aj v prípade Bratislavy.⁵⁴ Na pomenovanie Košíc doposiaľ existovala plejáda nespohlivých názorov romantických dejepiscov a uhorských geografov, datovaných až do čias renesancie.⁵⁵ Vedecký prelom v tejto otázke znamenal rok 1923, kedy maďarský lingvista János Melich prvýkrát odvodil názov Kassa od mužského osobného mena, avšak z maďarského etymologického základu (Kas) s poukazom nato, že u Slovanov takého osobné meno neexistovalo.⁵⁶ Tomuto tvrdeniu v roku 1929 kontroval český slovakista Vladimír Šmilauer názorom o pôvode mena Košíc zo slovanského mena Koša, pretože „i pro českoslovenštinu musíme toto jméno předpokládati“.⁵⁷ Následne poukázal na tri české lokality, ktorých pomenovania obdobne vzišli z mena Koša (Košice pri Táboře a Kutnej Hore a Košín pri Táboře). Takto sa prostredníctvom českých reálií a českého autora dopracovali slovenské Košice ku relevantnému výkladu pôvodu vlastného názvu, ktorý je dnes všeobecne akceptovaný a nebol dodnes prekonaný.

Tesne pred Šmilauerom publikoval v roku 1928 v „Almanachu literárneho odboru Matice slovenskej v Košiciach“ iný názor na pôvod mena Košíc historický geograf a lingvista Jozef Martinka.⁵⁸ Tento pôvodom Prievidžan pôsobil ako stredoškolský profesor na košickom reálnom gymnáziu. Podľa neho etymologický základ názvu Košice spočíval v pomenovaní močaristej trstiny rastúcej v bahnitých naplaveninách Hornádu v nížinnom údolí na mieste neskoršieho mesta, nazývanej „košica“, v pluráli „košice“. Tento názor podložil podrobným rozborom prameňov, dokazujúcich trstinový charakter okolia Košíc, ako aj lingvistickou komparáciou relevantných toponým nielen okolitých dedín a osád, ale aj ich paralel v iných slovanských krajinách (Čechy, Morava, Poľsko, Bulharsko). Martinka sa zamýšľal aj nad alternatívou etymologického základu v osobnom archaickom slovanskom mene „Koša“ (ako to rok po ňom dokazoval Vladimír Šmilauer), ktorého výskyt doložil príkladmi nachádzajúcimi sa v stredovekých listinách, ale napokon sa priklonil ku svojmu geografickému „trstinovému“ variantu. Ten mal však veľkú trhlinu v tom, že podľa neho nebolo možné vysvetliť existenciu

53 HOUDEK, F. *Vznik hranic...*, s. 34. CHALOUPECKÝ, V. *Zápas...*, s. 180. RAPANT, D. *K počiatkom maďarizácie I...*, s. 62. ŠKULÉTY, J. *O Slováckoch...*, s. 344. Pre diela spreď roka 1918 porovnaj: FICER, O. *Etnický obraz...*, s. 94-114.

54 CHALOUPECKÝ, Václav. K nejstarším dějinám Bratislavy. In: *Sborník Filozofické fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě I*. Bratislava: Univerzita Komenského, Filozofická fakulta, 1922, s. 218-239. CHALOUPECKÝ, Václav. O jménu Bratislavy. In: *Bratislava*, 1927, roč. 1, s. 320-325. PRAŽÁK, Albert. Původ jména Bratislava - Pressburg. In: *Bratislava*, 1927, roč. 1, s. 303-304. ŠKULÉTY, Jozef. O mene Bratislavy. In: *Slovenské pohľady*, 1925, roč. 41, s. 697-702.

55 Prehľad názorov porovnaj: HALAGA, Ondrej Richard. *Počiatky Košíc a zrod metropoly*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1992, s. 27 a n., 82 a n.

56 MELICH, János. A helynevek egy csoportjáról. In: *Magyar Nyelv*, 1923, č. 19, s. 137-142.

57 ŠMILAUER, Vladimír. Meno Košic. In: *Bratislava*, 1929, roč. 3, č. 1, s. 152-153.

58 MARTINKA, Jozef. Blatá pod Vihorlatom. In: SLÁVIK-NERESTNICKÝ, Juraj (Ed.). *Almanach literárneho odboru Matice slovenskej v Košiciach*. Košice: Slovenská knižtlačiareň, 1928, s. 177.

maďarského tvaru Kassa, od Slovanov prevzatého a od tých čias nezmeneného pomenovania. Preto redakcia časopisu „Slovenské pohľady“, ktorá sa v roku 1930 taktiež podujala na publikovaní tohto názoru, vytlačila pod Martinkov článok poznámku, že sa prikláňa ku Šmilauerovmu výkladu.⁵⁹

Jozef Martinka v závere toho istého príspevku prezentoval úvahu nad charakterom košických dejín. Tento minimalistický, ale o to viac poetický a reflexívny pohľad na košické dejiny si zaslúži našu pozornosť: „Základy Košíc sú slovanské i najrozsiahlejšia vrstva obyvateľov je slovanská. Na túto vrstvu málo významných Košíc sa usadila vrstva Sasov z ďalekého porýnskeho kraja, a oni, privilegovaní, dodali chudobným Košiciam bohatstva. Na nemeckú vrstvu osadila sa maďarská a dodala Košiciam slávy snemového a kniežacieho mesta. Medzi tieto vrstvy usadili sa ešte Židia a spôsobili v meste nový kupecký ruch (...) lež základy neprestali byť slovenskými, a keď posledný celo-europejský prevrat náležite rozkmásal tie mladšie vrstvy, celkom neľakano vyšla na javo tá základná najširšia vrstva slovenská, nádejne sa rozvíja a zaplňa všetky životné medzery v Košiciach spolu s Čechmi. To je prirodzené.“⁶⁰ Citovaný text predstavuje ukážkový príklad čechoslovakistického národného diskurzu implementovaného do košického prostredia. Svojou charakteristikou košických dejín až nápadne pripomína už citovanú stať o Košiciach z diela „Češi a Slováci“ od Alberta Pražáka z roku 1929. Rovnako ako Pražákova, ani Martinkova narácia nezahmlieva bohatú históriu mesta, na ktorej mali účasť aj iné etniká než Slováci, zároveň však zakotvuje prvenstvo Slovanov/Slovákov pri jeho zakladaní a poukazuje na vyvrcholenie mestských dejín v „československej prítomnosti“. Regionalista Martinka bol tak prvým autorom slovenskej historiografie vôbec, ktorý sa pokúsil vedecky zdôvodniť pôvodne slovenský charakter Košíc.

Okrem dokázania slovenského pôvodu mena Košíc sa v medzivojnovom období objavila práca, ktorá svedčila o používaní slovenskej formy mena mesta „Košice“ už od vrcholného stredoveku. Václav Chaloupecký v diele „Středověké listy ze Slovenska“ publikoval niekoľko listín košickej proveniencie, predovšetkým z obdobia Jiskrovho panstva v Košiciach,⁶¹ v ktorých sú uvedené slovanské ekvivalenty stredovekého názvu mesta Košice („s Kossiczemy, Cossiczi, Kossaw“), používané v slovenskom, českom i poľskom prostredí.⁶² Chaloupecký tým výrazne prispel k dokazovaniu slovacity Košíc v období stredoveku, a to bez toho, aby na túto skutočnosť nejako zvlášť upozorňoval.

Ku dokazovaniu slovenského charakteru časti obyvateľstva stredovekých Košíc prispel aj Branislav Varsík. V diele „Slováci na pražskej univerzite do konca stredoveku“ poukázal na slovenský pôvod niektorých z Košíc pochádzajúcich študentov. Kontakty v Prahe odchovaných študentov so slovenským prostredím podľa Varsíka prispeli väčšou mierou k šíreniu českého jazyka v slovenskom prostredí než epizodické vystúpenie husitov a pôsobenie Jána Jiskru na Slovensku.⁶³ Na druhej strane Košice a ich univerzita (založená v roku 1657) neboli predmetom záujmu Branislava Varsíka, ktorý sa venoval len etnickému zloženiu profesorov a študentov Trnavskej univerzity. Dokonca sa v tejto súvislosti o Košickej univerzite ani nezmiňuje,

59 MARTINKA, Jozef. Meno Košíc. In: *Slovenské pohľady*, 1930, roč. 46, s. 319.

60 MARTINKA, J. *Meno Košíc...*, s. 319-320.

61 Český vojvodca Ján Jiskra ovládal Košice v rokoch 1441 – 1462, s prestávkou v rokoch 1445 – 1447. Košice boli popri Zvolenskom hrade hlavným sídlom jeho kapitanátu, nechal zdokonaľiť mestskú fortifikáciu a dostavať severnú vežu dnešného Dómu svätej Alžbety.

62 CHALOUPECKÝ, Václav. *Středověké listy ze Slovenska*. Praha - Bratislava: Československý státní ústav historický v Praze - Učená společnost Šafarikova v Bratislavě, 1937, s. 12, 32, 59, 86.

63 VARSÍK, Branislav. *Slováci na pražskej univerzite do konca stredoveku*. Bratislava: Filozofická fakulta University Komenského, 1926, s. 20-30.

a to napriek frekventovaným personálnym kontaktom medzi týmito dvoma vzdelávacími inštitúciami.⁶⁴

Otázkou laxného národného povedomia obyvateľstva východného Slovenska, na ktorú upozorňovali už štúrovci v polovici 19. storočia, sa v medzivojnovom období zaoberalo čechoslovakisticky orientované periodikum „Prúdy“. Podľa Prúdu sa národné povedomie východniarov nachádzalo len „v plienkach“, pričom Košice sú v tejto súvislosti vykreslené ako najpomad'arčenejšie mesto východného Slovenska.⁶⁵ Na druhej strane Prúdy prispeli aj k objasneniu vzťahu východniarov k Matici slovenskej v matičnom období. Ludvík Kühn uverejnil v Prúdoch údaj o príspevku košického učiteľa Jána Tomáška na chod tejto národnej kultúrnej inštitúcie, ako aj zvolenie košického farára E. Škultétyho za jej dôverníka.⁶⁶ Aj prostredníctvom týchto skromných zmienok sa slovenskí autori snažili dokázať, že napriek značnému pomad'arčeniu Košíc pochádzali pred rokom 1918 z ich radov národne uvedomelí jedinci, ktorí sa aktívne zapojili do „slovenského národného života“.

Odišný obraz Košíc od predošlých autorov podal Daniel Rapant v prvej časti syntézy „Slovenské povstanie roku 1848 – 49“, v ktorom vylíčil protižidovské nepokoje objavujúce sa bezprostredne po vypuknutí marcovej revolúcie v rôznych častiach Slovenska, vrátane Košíc. Nežidovským Košičanom sa po prijatí marcových zákonov nepáčilo zrovnoprávenie Židov, preto ich napádali a vyhrážali sa im vyhnaním z mesta.⁶⁷ Daniel Rapant tak prostredníctvom tejto epizódy košických dejín podal obraz o Košiciach ako o multietnickom meste s početnou židovskou komunitou, voči ktorej miestne nežidovské obyvateľstvo prejavovalo antisemitistické postoje (v tomto prípade išlo o ekonomický, sociálny a kultúrny antisemitizmus). Na tomto príklade možno demonštrovať profesionalitu historika Daniela Rapanta, ktorý systematickým spracovaním všetkých dejinných aspektov dotknutej doby nepodliehal trendom historiografického výskumu v duchu „národného záujmu“, ale venoval sa aj materiálu, ktorý práve nekorešpondoval so smerovaním národného diskurzu.

Vznik mesta – Košice v stredoveku

Počiatky Košíc – tento neriešiteľný historiografický problém (vďaka nedostatku písomných prameňov) zamestnával hlavy mnohých miestnych i z cudziny pochádzajúcich bádateľov už od čias renesancie. Prvý vedecký výklad vzniku mesta ponúkol do Košíc privandrovaný rakúsky profesionálny historik Franz Xaver Krones už v roku 1864.⁶⁸ Z historikov pochádzajúcich z Československa sa prvý k počiatkom Košíc vyjadril Václav Chaloupecký. Ten v diele „Staré Slovensko“ z roku 1923 rozvíja tézu o dvoch historických jadrách Slovenska, ktorú dokladá faktom, že už od stredoveku bolo administratívne rozdelené na dve správne územia košickej a kremnickej komory. V tomto kontexte vidí aj vznik a význam Košíc ako druhého spádového urbánneho centra na slovenskom teritóriu, ktoré sa na mesto vyvinulo až v 14. – 15. storočí, teda až v čase, „(...) kedy osídlení kraje do té míry pokročilo, že byla tu potřeba hospodářského a obchodního centra (...)“.⁶⁹ Dovtedy podľa neho išlo iba o osadu.

64 VARSÍK, Branislav. *Národnostný problém Trnavskej univerzity*. Bratislava : Učená spoločnosť Šafaříkova v Bratislave, 1938, 264 s.

65 HÚSEK, Ján. Národné povedomie na východnom Slovensku. In: *Prúdy*, 1924, roč. 8, s. 563.

66 KÜHN, Ludvík. Matiční era a východní Slovensko. In: *Prúdy*, 1929, roč. 13, s. 204.

67 RAPANT, Daniel. *Slovenské povstanie roku 1848-49*. Diel prvý. Turčiansky Svätý Martin : Matica slovenská, 1937, s. 195.

68 KRONES, Franz Xaver. *Zur ältesten Geschichte oberungarischen Freistadt Kaschau*. Wien : Gerold, 1864, 56 s.

69 CHALOUPECKÝ, V. *Staré Slovensko...*, s. 133.

Príčinami prerodu „osady Koša“ na najdôležitejšie mestské stredisko celej oblasti sa zaoberal košický historik, exponent košickej odbočky Matice slovenskej Jozef Martinka. Podľa neho rozhodujúcim faktorom rozvoja Košovej osady bola existencia blízkeho kráľovského hradu na Hradovej, ktorý stotožnil s neďalekým, v skutočnosti však odlišným hradom Sokol' v Šarišskej stolici. Martinkov odborný článok „Hrad Sokola nad Košicami“ bol zároveň jediným príspevkom k dejinám Košíc uverejneným v martinskom „Sborníku Muzeálnej slovenskej spoločnosti“.⁷⁰

Syntéza „Středověká města na Slovensku“ od českého historika architektúry Václava Mencla z roku 1938 podala dovtedy najpodrobnejší pohľad na stredoveké dejiny a stavebný vývoj slovenských miest. Autor prevzal Chaloupeckého tézu o dvoch gravitačných centrách Horného Uhorska, Bratislave a Košiciach. Problematiku vzniku a vývoja Košíc zhrnul prehľadne opierajúc sa o dovtedy staršie diela košických dejepiscov (Jozef Tutkó, Lajos Kemény, Franz Xaver Krones), maďarské edície prameňov, ako aj o novšie práce slovenskej i maďarskej regionalistickej historiografie (Jozef Martinka, Béla Wick). Podarilo sa mu skompilovať síce stručný, ale pomerne presný a na faktografiu bohatý obraz stredovekých Košíc ako výsadného kráľovského, obchodníckeho a strategického mesta „slovenského východu“. V súlade s československým národným diskurzom nezabudol dodať, že sa rozvíjalo „zejména za Jiskru z Brandýsa“.⁷¹ Slovenský čitateľ tak po prvýkrát dostal erudovaný a jazykovo dostupný prehľad o komplikovanom vývoji stredovekých Košíc, ktorý s menšími obmenami platí dodnes.⁷²

Košický erb sa stal predmetom analýzy českého heraldika Václava Vojtíška v čechoslovakistickom časopise Šafaříkovej učenej spoločnosti „Bratislava“. Vďaka štyrom vydaným erbovým listinám (1369, 1423, 1453, 1502) si ho vybral ako modelový erb zo slovenského prostredia, na ktorom demonštroval paralely a odchýlky heraldického vývoja v českých krajinách a na Slovensku.⁷³

Jediný príspevok z medzivojnového obdobia, dotýkajúci sa košických dejín a publikovaný v „Sborníku Matice slovenskej“, je článok „Historický vývoj architektúry Košického domu“ z roku 1928 od Vladimíra Wagnera. Tento český historik umenia, dlhodobo pôsobiaci na Slovensku, predstavil československej odbornej verejnosti pestrú plejádu názorov na vznik, históriu, a stavebný vývoj košického domu, „ktorý nielen svojou zriedkavou polohou, ale i vzácnou kvalitou stal sa pre Slovensko najzaujímavejším umeleckým objektom“.⁷⁴ Wagnerovo hodnotenie vysokých architektonických kvalít košického domu je o to vzácnejšie, že autor nepochádzal z radov košických lokálpatriotov, pre ktorých boli príliš pozitívne vyznievajúce prívlastky symptomatické. Na druhej strane by stálo za úvahy, či by bol takéhoto nestranného úsudku schopný hociktorý zo slovenských – z Košíc však nepochádzajúcich – autorov. Wagner bol fascinovaný pompéznosťou domu, a preto ho zaujímali dejinné determinanty jeho stavby v tak geograficky odľahlej oblasti. Porovnáva ho svojou slohovou čistotou so Svätovítskou katedrálou v Prahe a konštatuje, že „v gotickej architektúre Slovenska dóm ten zaujíma prvé

70 MARTINKA, Jozef. Hrad Sokola nad Košicami. In: *Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti*, 1931, roč. 25, s. 105-138. Autor svoje názory prezentoval aj v príspevku: MARTINKA, Jozef. Hradová nad Košicami. In: *Sborník prírodovedeckého klubu v Košiciach*, III/1935 – 1937, s. 73-87.

71 MENCL, Václav. *Středověká města na Slovensku*. Bratislava: Učená spoločnosť Šafaříkova v Bratislave, 1938, s. 81.

72 Václav Mencl odmietol Chaloupeckého datovanie prerodu osady v mesto až v 14. – 15. storočí, ale na základe dostupných prameňov ho posunul na záver 13. storočia, rovnako ako výstavbu mestského opevnenia.

73 VOJTÍŠEK, Václav. O znaku města Košic. In: *Bratislava*, 1929, roč. 3, č. 5, s. 1010-1015. Na tomto mieste treba poznamenať, že autor sa v článku vôbec nezmieňuje o prvenstve datovania košického armálesu v Európe. Bolo by zaujímavým predmetom bádania vystopovať, odkedy si Košičania privlastňujú toto prvenstvo.

74 WAGNER, Vladimír. Historický vývoj architektúry Košického domu. In: *Sborník Matice slovenskej*, 1928, roč. 6, s. 10.

miesto".⁷⁵ Prostredníctvom tohto Wagnerovho článku vytlačeného v slovenčine sa Košice opäť dostali do pozornosti odbornej verejnosti prostredníctvom stredovekej tematiky.

Reformácia – Košice v ranom novoveku

Okrem medievalistov stáli Košice aj v pozornosti historikov zaoberajúcich sa reformáciou. Podrobné spracovanie problematiky reformácie na Slovensku v medzivojnovom období je možné chápať v širších súvislostiach vplyvu českej historiografie na slovenskú. Česká historiografia v medzivojnovom období intenzívne riešila závažný problém vlastného smerovania a metodológie (tzv. Spor o smysl českých dějin), ktorého súčasťou bola polemika o teleologickú „národnú dejinnú líniu“ ovládanú myšlienkou humanity (husitstvo → reformácia → národné obrozenie → vznik vlastného štátu). Reformácia mala predstavovať jeden z uzlových pokrokových dejinných procesov českého, resp. československého národného programu.⁷⁶ V tomto kontexte sa Košice dokonca dostali do stredobodu československého národného diskurzu. V diele „Dějiny“ encyklopédie „Československá vlastivěda“ sú vykreslené ako centrum reformácie a turbulentných udalostí v Hornom Uhorsku v rokoch 1603 – 1604, kedy cisársky generál Belgiojoso „na rozkaz dvora odňal v lednu 1604 nádherný dóm lutheránům“.⁷⁷ Rok 1604 znamenal prelom v dejinách reformácie nielen v Uhorsku, nakoľko Habsburgovci odňatím košického dómu protestantom zahájili proces protireformácie s ďalekosiahlymi dôsledkami, ktoré vyústili do rozpútania celoeurópskeho vojenského konfliktu – tridsaťročnej vojny. Tá sa zase úzko dotýkala českých dejín, preto malo poukazovanie na počiatky náboženských nepokojov v slovenskom prostredí pre československý naratív taký význam. Za zmienku stojí skutočnosť, že editori encyklopédie do príslušnej kapitoly zaradili najznámejší pohľad na Košice, tzv. Hufnagelovu vedutu z roku 1617, čím si i vzdialený český čitateľ mohol vytvoriť konkrétny obraz o dobovej civilizačnej vyspelosti tohto mesta. Pre zvýraznenie dôležitosti Košíc v tomto uzlovom bode československého národného diskurzu uvádzam, že v iných kapitolách encyklopédie „Dějiny“ sa zmienky o Košiciach nevyskytujú vôbec.

Spomedzi slovenských historikov podrobný popis reformačného hnutia v Košiciach podal Branislav Varsík v diele „Husiti a reformácia na Slovensku do Žilinskej synody“.⁷⁸ Košice aj v jeho narácii vystupujú ako významné nábožensko-ideologické stredisko. Z evanjelického uhla pohľadu spracoval „Dejiny reformácie na Slovensku“ cirkevný historik Ján Kvačala, ktorý stavia Košice a jeho meštianstvo do pozície obrancov a šíriteľov reformácie, ako aj strediska protihabsburských povstaní a protestantských snemov.⁷⁹ Črtu vykresľovať Košice ako centrum protihabsburského odboja mala teda československá historiografia spoločnú s maďarskou a v tomto bode si nekontradikovali, aj keď československá strana sa viacej sústredila na náboženské aspekty boja za stavovské práva, pričom maďarská popri nich sledovala predovšetkým aspekty politické.

Obdobiu raného novoveku sa venovala ešte jedna monografia z medzivojnového obdobia, ktorú napísal Štefana Janšák. V diele s názvom „Slovensko v dobe uhorského feudalizmu : hospodárske pomery od r. 1514 do r. 1848“ sa nesústredil na politické a cirkevné udalosti dotknutého obdobia, ale predmetom jeho záujmu sa stali hospodárske pomery sedliactva, meštianstva a šľachty na Slovensku, čím sa táto publikácia radí k jedným z mála

75 WAGNER, V. *Historický vývoj architektúry...*, s. 27.

76 Bližšie porovnaj komentár a antológiu diel týkajúcich sa sporu o zmysel českých dejín: HAVELKA, Miloš (Ed.). *Spor o smysl českých dějin 1895 – 1938*. Praha : Torst, 1995, 872 s.

77 DĚDINA, Václav (Ed.). *Československá vlastivěda 4 : dějiny*. Praha : Sfinx, 1932, s. 413 a n.

78 VARSÍK, B. *Husiti a reformácia...*, s. 101, 172-175, 183.

79 KVAČALA, Ján. *Dejiny reformácie na Slovensku*. Liptovský Svätý Mikuláš : Tranoscius, 1935, 313 s.

štrukturalistických diel slovenskej medzivojnovovej historiografie. Autor v nej zachycuje opis hospodárskych pomerov slobodného kráľovského mesta Košice v prvej polovici 18. storočia, dedukovaného zo zápisov komisie sčítania obyvateľstva v rokoch 1715 a 1720. Na ich základe Janšák podal obraz o Košiciach ako o síce významnom obchodnom meste s početnou vojenskou posádkou, ktorej náklady na vydržiavanie však zapríčinili, že mesto upadalo.⁸⁰

Regionalistická tvorba

Osobitnú pozornosť si zasluhuje regionálna dejepisecká tvorba publikovaná v almanachoch mesta Košice a východného Slovenska, vydaných pri príležitosti 10. výročia osláv založenia Československa v roku 1928 (Jubilejný almanach mesta Košíc a východného Slovenska⁸¹ a Jubilejná kniha mesta Košíc⁸²). Tieto publikácie možno považovať za ukážky dobovej propagandistickej literatúry vydávanej miestnou verejnou správou. V oboch prípadoch v nich boli publikované príspevky legitimizujúce československú štátnu moc na území východného Slovenska, poukazujúce na ďalekosiahle pozitívne zmeny dosiahnuté v kultúrnom, spoločenskom a hospodárskom živote v tejto časti republiky od jej vzniku. Aj keď ich autori nepatrili medzi profesionálnych historikov, zasluhujú si na tomto mieste analýzu, nakoľko sa jedná o ojedinelé reprezentácie košických dejín v kontexte československého národného diskurzu medzivojnovového obdobia, a čo je ešte vzácnejšie, košickej proveniencie.

Stredoškolský profesor Ján Šomvársky v príspevku „Paberky z minulosti mesta Košíc“ hneď v úvode načrtol hlavnú ideu napísania článku: „(...) nám ide o to, či prvotní obyvatelia boli Slováci alebo nie“.⁸³ Slovanskú prítomnosť v regióne dokazuje prvenstvom slovanských toponým, ktoré prebrali aj tu neskôr usadení Nemci a Maďari. Všíma si pôsobenie Jána Jiskru v Košiciach a odkazuje na mnohé český písané listiny pochádzajúce z tohto obdobia. Spomína richtára z čias Mateja Korvína Jána Toklára a na základe formy jeho priezviska usudzuje, že „zdá sa Slovák“. Protihabsburskí povstanci sú v jeho narácii v súlade s československým národným diskurzom vykreslení ako pozitívne osobnosti, šíriace protestantizmus. Menuje všetkých vodcov povstaní, ktorí sa tu často zdržiavali, dokonca preberá topos „kuruckého mesta“ pestovaný maďarskou historiografiou: „Košice boli kuruckým mestom („Kuruc város“).“ Čitateľa odkazuje na miesta pamäti, kde sa môže presvedčiť o kuruckých časoch Košíc. Či už je to hrob Františka II. Rákociho v dome, alebo uličné názvy mestských okružných tried.⁸⁴

Druhý príspevok s názvom „Úryvky z histórie mesta Košíc“ od Františka Vorlíčka sú hutnejším zhrnutím mestských „pohnutých dejín“ dovedených až do roku 1928. Prvenstvo Slovanov v regióne pokladal za samozrejmé, pričom sa odvolával na Plathovu kroniku.⁸⁵ Názov mesta odvodil od slovesa „kosiť“. Pre Vorlíčkovú naráciu je typické vypichovanie spojitostí

80 JANŠÁK, Štefan. *Slovensko v dobe uhorského feudalizmu : hospodárske pomery od r. 1514 do r. 1848*. Bratislava : Československé zemedelské muzeum v Bratislave, 1932, s. 54.

81 ŠTANCL, J. G. (Ed.). *Jubilejný almanach mesta Košíc a východného Slovenska 1918 – 1928*. Košice : Výbor pre oslavy desiateho výročia Československej republiky v Košiciach, 1928, 202 s.

82 CVEČEK, Ján (Ed.). *Jubilejná kniha mesta Košíc*. Košice : Rada mesta Košíc, 1928, 95 s.

83 ŠOMVÁRSKY, J. Paberky z minulosti mesta Košíc. In: ŠTANCL, J. G. (Ed.). *Jubilejný almanach mesta...*, s. 11-29. Nasledujúce citácie pochádzajú z rovnakej state.

84 ŠOMVÁRSKY, J. *Paberky z minulosti...*, s. 11-29. Politika pamäti československej medzivojnovovej administratívy nasledovala odstraňovanie pamiatok spojených s protihabsburskými povstaniami v Košiciach. K ich odstráneniu došlo až v roku 1945, vrátane premenovania spomínaných okružných tried (Rákociho, Betlenova v prospech Kuzmányho a Moyzesa).

85 Ján Plath ako prvý košický dejepisec upozornil na tento fakt v roku 1860. Porovnaj: ALBERTOVÁ, Henrieta. Mesto Košice vo svetle najstarších historikov a kronikárov. In: ŠUTAJ, Štefan (Ed.). *Košice a dejiny – dejiny Košíc : Acta Historiae Cassoviensis 1/2011*. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2011, s. 42 a n. FICER, Ondrej. Význam Plathovej kroniky pre dejiny mesta Košice. In: *Historica Carpatica*, 2012, č. 43, s. 35-64.

košických a českých dejín (účasť delegácie košických mešťanov na kostníckom sneme, kde „bol odsúdený na potupnú smrť upálením najväčší Čech, majster Ján Hus“), príbuznosť mnohých uhorských kráľov s českými, Jiskrovo pôsobenie v Košiciach ako aj jeho hajtmána Jána Talafúsa). Aj v tomto texte sú negatívne vykreslení Habsburgovci a ich košickí vojensko-administratívni kapitáni, ktorí mali mesto iba vykorisťovať. Na druhej strane povstaleckých vodcov nevníma tak jednoznačne pozitívne ako Šomvársky, nezmieňuje sa ani o kuruckej tradícii alebo Rákociho ostatkoch v dóme. Vorlíček bol ďaleko viac zaujatý voči všetkému maďarskému. Starostlivo popísal maďarizáciu Košíc: „Spisovateľ Jonáš Záborský, ktorý býval v Košiciach v rokoch štyridsiatych, opisuje vo svojom životopise, ako sa vtedy už maďarizovalo a aké národnostné neblahé pomery tu panovali.“⁸⁶ Najhoršia fáza maďarizácie podľa neho nastala po roku 1867, kedy „Pešti išlo o to, aby z Košíc mohla organizovať akciu maďarizácie po celom východnom Slovensku a preto o ne starala sa najviac“.⁸⁷ Tento výrok môžeme pokladať za prvý pokus o vysvetlenie špecifických príčin dôležitosti maďarizácie Košíc v maďarskom politickom myslení, vychádzajúcu z kruhov slovenskej inteligencie. V záverečnej časti svojho esejistického príspevku sa autor zamýšľa nad tým, či sa v zahraničí vedelo aj o utrpení východných Slovákov: „Všade sa hovorilo len o Slovákoch, ktorí žijú po Váhu k Tatrám, ale nikto nevedel, že pri Košiciach až k Užhorodu žije slovenská vetev životom (...) biednejším, ako jej bratia na západe. Tam bola predsa Matica (...) ale tu na východe nebolo nič (...)“.⁸⁸ Vorlíčekov príspevok je dôkazom toho, že časť východoslovenskej inteligencie si uvedomovala špecifickosť kolektívnej identity východných Slovákov, odlišnej od ostatného slovenského obyvateľstva, ktorej formovanie bolo v „duchu“ Chaloupeckého téz historicky determinované rozdielnym historickým vývojom. V tomto kontexte Vorlíček vystihol aj postavenie Košíc v nových podmienkach československého štátu. Košice sa podľa neho stali moderným mestom, kultúrnym, spoločenským a hospodárskym centrom celého východného Slovenska. Na opis daného stavu použil epiteton, ktorý (česko)slovenská historiografia ešte nepoužívala, hoci vznikol práve v medzivojnovom období – „východoslovenská metropola“.⁸⁹

Osobitné postavenie východného Slovenska s výrazným mestským centrom v Košiciach vyzdvihol aj J. G. Štancel v príspevku s názvom „Koncentrácia východného Slovenska“. Na rozdiel od Fedora Ruppeldta, už spomínaného autora zaoberajúceho sa touto problematikou, ktorý varoval pred vytváraním sekundárneho gravitačného jadra na východe, Štancel vníma regionalizmus ako pozitívny jav, prospešný pre vývin východného Slovenska.⁹⁰ Takouto stratégiou vnímania Košíc v hraniciach Československa sa košickí regionalisti zhodovali s názormi českých historikov pôsobiacich na Slovensku, ktorí podporovali tézu o dvoch slovenských gravitačných jadrách (Václav Chaloupecký, Václav Mencl).

Záver

V závere príspevku si predstavíme historiografickú topológiu Košíc, t.j. také opakujúce sa obrazy (topos) histórie mesta, ktoré zakladali tradíciu jeho významu v slovenskom

86 VORLÍČEK, František. Úryvky z histórie mesta Košíc. In: CVEČEK, Ján (Ed.). *Jubilejná kniha mesta Košíc*. Košice : Rada mesta Košíc, 1928, s. 37. Text publikovaný aj v reprezentatívnej publikácii: BIANCHI, Gustáv (Ed.). *Mesto Košice 1932 : publikácia pre propagovanie turistického ruchu a turistiky*. Banská Bystrica : Slovan, 1932, s. 11-27.

87 VORLÍČEK, F. Úryvky z histórie..., s. 37.

88 VORLÍČEK, F. Úryvky z histórie..., s. 38.

89 VORLÍČEK, F. Úryvky z histórie..., s. 17.

90 ŠTANCL, J. G. Koncentrácia východného Slovenska. In: ŠTANCL, J. G. (Ed.). *Jubilejný almanach mesta...*, s. 191-197.

historiografickom diskurze. Ten formoval historické vedomie celého národného spoločenstva, preto môžeme tento obraz identifikovať aj ako miesto pamäti.⁹¹

„Topos zmaďarizovaných Košíc“ bol najvýraznejším obrazom produkovaným o Košičiach v slovenskej historiografii už od 2. polovice 19. storočia. Po roku 1918 tento topos nadobudol novú kvalitu. Košice boli vykresľované ako zmaďarizované mesto, ktoré treba poslovenčiť. Topos zmaďarizovaných Košíc (od každého z autorov) tak v konečnom dôsledku prerastal do toposu úspešne slovakizovaného mesta, hoci s úzkymi väzbami k maďarskej histórii, ktoré boli neprehliadnuteľné (Vavro Šrobár, Václav Chaloupecký, Albert Pražák, Jozef Martinka).

„Topos Košíc ako významného mesta pre maďarský národný život“ sa objavil práve v medzivojnovom období v súvislosti s trianonskou traumou Maďarov a ich snahami o územnú revíziu a opätovné pripojenie Košíc k Maďarsku ako jedného z najvýznamnejších miest národnej pamäti s početnou maďarskou populáciou. Košice v dikcii slovenských historikov vystupovali ako mesto, ktorého sa Maďari nebudú chcieť vzdať (Fedor Houdek, Václav Chaloupecký, Albert Pražák, Štefan Janšák, Anton Štefánek). V medzivojnovom období boli prezentované aj ako kultúrne a politické centrum maďarskej menšiny v Československu. V kontexte demokratického zriadenia a tolerantnej menšinovej politiky prvej ČSR sa v československej vede neprejavovala tendencia (na rozdiel od vývoja po roku 1945) zamlčovať fakty o význame Košíc v maďarskom národnom obrodení alebo o ich význame ako kultúrneho strediska maďarskej menšiny v Československu. Naopak, v danej oblasti došlo k vedeckému spracovaniu na solídnej úrovni (Daniel Rapant, Pavel Bujňák v Československej vlastivede).

„Topos Košíc ako mesta s nevhodným politickým profilom“ úzko súvisel s najvýraznejším toposom Košíc ako zmaďarizovaného mesta. Jeho korene takisto siahajú do meruôsmych rokov, kedy sa „lámal chlieb národnej spoľahlivosti“ obyvateľstva Košíc. Vtedy štúrovci zistili, že toto mesto je pre slovenské národné záujmy nepoužiteľné, čo našlo odraz v slovenskom národnom naratíve. Topos mesta s nevhodným politickým profilom pretrval celé prvorepublikové obdobie, kedy sa objavili práce poukazujúce na odrodilstvo a slabé národné povedomie Košičanov (Karol Medvecký, Karol Goláň) a prvé varovania pred možnými dôsledkami východoslovenského separatizmu (Fedor Ruppeltdt).

„Topos metropoly východného Slovenska“ uplatnili v slovenskej historiografii ako prví košickí regionalisti práve v medzivojnovom období, aj keď rozšíreným sa stal až po roku 1945. Mal byť pendantom staršieho ikonického obrazu Košíc ako hlavného mesta Horného Uhorska (v zmysle administratívnej oblasti Uhorska v priebehu 16. a 17. storočia). Obraz Košíc ako funkčného spádového strediska východoslovenskej oblasti Československej republiky rozširovali predovšetkým českí historici pôsobiaci na Slovensku (Václav Chaloupecký, Albert Pražák, Václav Mencl), ktorých podporovali košickí regionalisti (F. Vorlíček, J. G. Štancl). V opozícii voči nim stál ojedinelý názor Fedora Ruppeltdta o škodlivosti vytvárania dvoch periférnych centier Slovenska, ktoré malo napomáhať uplatňovaniu východoslovenských separatistických tendencií. Ostatní slovenskí autori sa k pozícii Košíc v Československu nevyjadrovali, resp. táto problematika stála mimo postupne sa vyčleňujúci samostatný slovenský národný diskurz, ktorého autorom bol Daniel Rapant.⁹² Typické pre tento diskurz bolo vyhýbanie sa celkovému hodnoteniu významu dejín Košíc pre „slovenský národný život“. Takéto hodnotenie prišlo iba od skupiny českých historikov pôsobiach na Slovensku (Václav Chaloupecký, Václav Mencl, Albert Pražák, Vladimír Wagner), ktorí sa pokúsili nestranným spôsobom zhodnotiť dejinný význam Košíc a ich miesto v československom národnom

91 TANCER, J. *Neviditeľné mesto...*, s. 188-193, 254-262.

92 MARSINA, Richard. *Tvorca koncepcie slovenských dejín*. In: MARSINA, Richard (Ed.). *Historik Daniel Rapant: život a dielo 1897 – 1988 – 1997*. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1998, s. 19-26.

príbehu. Samostatné hodnotenie košických dejín na slovenskej strane prezentovali iba lokálni dejepisci – regionalisti. Ich narácia bola do značnej miery poznačená ideológiou čechoslovakizmu a badať v nej vytváranie špecificky miestnej, východoslovenskej kolektívnej identity, vyhraňujúcej sa od ostatného Slovenska (F. Vorlíček, J. G. Štancl). Túto tendenciu neprejavoval jedine Jozef Martinka – v Košiciach síce v tom čase pôsobiaci, ale pôvodom rodák z Prievidze. Košickí regionalisti tak vo všeobecnosti vykazovali s českými historikmi zhodné naračné prvky na rozdiel od historikov pochádzajúcich zo stredozápadného Slovenska, ktorí tendencii interpretovať dejinné udalosti a javy v súlade s československým národným diskurzom podliehali v minimálnej miere.

„Topos slovenských Košíc“ bol pôvodne východiskovým obrazom Košíc v slovenskej historiografii od jej počiatkov do revolúcie 1848/49. Slovenskí historici národného obrodzenia poukazovali na väčšinové slovenské obyvateľstvo Košíc, a preto nepochybovali o jeho zaradení medzi slovenské mestá. Po revolúcii 1848/49, v ktorej sa prejavilo laxné národné cítenie košických Slovákov, sa tento topos vytratil v prospech toposu zmaďarizovaných Košíc a tento stav pretrval aj celé prvorepublikové obdobie až do Viedenskej arbitráže v roku 1938. Ak hodnotíme práce slovenskej historiografie medzivojnového obdobia zaoberajúce sa Košicami, hlavnou otázkou zostáva, či sa (česko)slovenskí historici snažili „poslovenčiť“ obraz zmaďarizovaných Košíc a tým legitimizovať ich prináležitosť k novému štátnemu útvaru. Po rozboře všetkých uvedených diel možno konštatovať, že určitá tendencia dokazovania slovenskosti Košíc sa v medzivojnovnej historiografii prejavovala, avšak nepatrila medzi jej výskumné priority (na rozdiel od Bratislavy). Najvýrečnejšie o tom svedčí dokazovanie slovanského etymologického základu mena Košíc, ktoré sa objavilo až desať rokov po vzniku Československa (Vladimír Šmilauer) ako oneskorená reakcia na vývoj v danej oblasti v maďarskej historickej lingvistike (János Melich) a v košickej regionalistickej spisbe (Jozef Martinka). Vzniknutú dualitu názorov na pôvod pomenovania Košíc možno považovať za počiatok polemiky medzi (česko)slovenskou a maďarskou historiografiou o národný charakter Košíc, ktorá v plnom rozsahu vypukla až pri odstúpení mesta Maďarsku v roku 1938.⁹³ Medzi priority slovenskej historiografie nepatrilo ani dokazovanie slovanského osídlenia okolia Košíc pred príchodom Maďarov. Poukazovanie na slovanské založenie mesta patrilo do „výlučnej agendy“ košických regionalistov (Jozef Martinka, Ján Šomvársky, František Vorlíček). Renomovaní (česko)slovenskí historici sa touto otázkou v súvislosti s Košicami a ich okolím vôbec nezaoberali, nakoľko k tomu ani neexistovala akútna spoločensko-politická požiadavka, ktorá sa objavila až v roku 1938 s bezprostrednou hrozbou straty Košíc. Na druhú stranu sa v medzivojnovom období objavili práce, ktoré čiastočne prispeli k dokázaniu slovenskosti stredovekých Košíc (Branislav Varsík, Václav Chaloupecký) a ktoré poukázali na niektoré aspekty ich síce skromných, ale predsa existujúcich stykov so slovenským národným dianím pred rokom 1918 (Daniel Rapant, Karol Anton Medvecký, Ludvík Kühn). Tieto paberky však nestačili na pevnejšie ukotvenie slovenskej tradície Košíc, ktorú bolo potrebné naďalej erudovane vynachádzať. Neprípravenosť slovenskej historiografie preukázať maďarizačné praktiky uhorskej štátnej administratívy dualistickej éry mala pritom ďalekosiahle dôsledky. Okrem iného spôsobila, že slovenská diplomatická delegácia na komárňanských rokovaniach v roku 1938 nedokázala pred maďarskou stranou dostatočne obhájiť pôvodne slovenský

93 FICERL, Ondrej. Obraz Košíc v slovenskej historiografii v rokoch 1938 – 1945. In: *Historica Carpatica*, 2014, roč. 45, s. 73–87.

charakter Košíc, čo podľa vyjadrenia Branislava Varsika z roku 1940 mohlo mať podiel na tom, že Košice rozhodnutím Viedenskej arbitráže nakoniec pripadli Maďarsku.⁹⁴

Za výrazný pokrok v spracovaní košických dejín v porovnaní s obdobím pred rokom 1918 treba považovať skutočnosť, že sa historici v súvislosti s Košicami začali zaoberať aj inými aspektmi ich dejín než len etnickými reáliami. V tejto súvislosti však treba poznamenať, že k tomu výraznou mierou dopomohli predovšetkým vyškolení odborníci pochádzajúci z českých krajín. Medievalisti podali o Košiciach obraz ako o významnom stredovekom kráľovskom obchodnom meste, stredisku celého „slovenského východu“ (Václav Mencl), s jedinečným erbom (Václav Vojtíšek) a výnimočne kvalitnou gotickou architektúrou (Vladimír Wagner). Vznik Košíc a ich premena na prosperujúce stredoveké mesto sa stali predmetom záujmu viacerých historikov (Václav Chaloupecký, Jozef Martinka, Václav Mencl). Priamym dopadom vplyvu českej historiografie na slovenskú a ukážkou uplatňovania československého národného diskurzu v košických dejinách bolo vyzdvihovanie prínosu pôsobenia Jána Jiskru v Košiciach v 15. storočí alebo aspoň zmienky o príslušnosti Košíc do Jiskrovho domína, na ktoré poukazovali všetci autori píšuci o košickom stredoveku. Najdôkladnejší v reinterpretovaní košických dejín do schémy spoločného národného diskurzu boli košickí regionalisti (Ján Šomvársky, František Vorlíček), čo vyplývalo z nevedeckej a propagandistickej povahy publikácií, v ktorých uverejňovali svoje práce. Za hodnú zmienku považovali každú súvislosť, ktorá by aj nepriamo mohla potvrdzovať spojitosť dejín mesta s českými dejinami.

V súlade so smerovaním a potrebami československej historiografie bolo aj na svoju dobu dôkladné spracovanie dejín reformácie na Slovensku. Košiciam sa na tomto poli vďaka kľúčovému zástoju pri šírení reformácie a antihabsburských nálad v oblasti Horného Uhorska dostalo dostatok pozornosti od slovenských autorov (Branislav Varsik, Ján Kvačala), ako aj na celorepublikovej úrovni, kde sa zaradili do stredobodu konštruovaného československého národného diskurzu pre obdobie raného novoveku (Československá vlastivěda). Dejinám protireformácie, katolíckej cirkvi a košickej jezuitskej univerzity nebola venovaná žiadna pozornosť, čo možno považovať za dôsledok antihabsburského diskurzu československého národného naratívu.

Formovanie osobitného slovenského kontra-naratívu v 30. rokoch 20. storočia nemalo vplyv na vytváranie alternatívneho, špecificky slovenského obrazu o Košiciach. Túto zdržanlivosť slovenských autorov si možno vysvetliť tým, že boli príliš zaťažení stereotypom zmaďarizovaných Košíc (okrem Daniela Rapanta), ktorý zabráňoval objektívne nazrieť na špecifické kvality košického dejinného vývoja a inkorporovať ich do národného diskurzu tak, ako to dokázali českí autori. Slovenský národný diskurz sa už od uhorského obdobia vyznačoval apologetickým stereotypom a národným princípom (na úkor teritoriálneho),⁹⁵ ktoré vo vzájomnej kombinácii spôsobovali, že Košice zostávali aj v medzivojnovom období na okraji záujmu slovenských historikov. Dôsledkom tohto stavu je skutočnosť, že obraz Košíc vytváraný českými historikmi v medzivojnovom období bol diferencovanejší, objektívnejší, komplexnejší, a teda prínosnejší než obraz, ktorý o nich produkovali slovenskí historici, čo

94 VARSÍK, Branislav. *Národnostná hranica slovensko-maďarská v ostatných dvoch storočiach*. Bratislava : Slovenská účená spoločnosť, 1940, s. 78 a n.

95 Ku charakteru, koncepciám a stereotypom v slovenskej historiografii porovnaj: KAMENEC, Ivan. Stereotypy v slovenských dejinách a v slovenskej historiografii. In: *Hľadanie a blúdenie v dejinách: úvahy, štúdie a polemiky*. Bratislava : Kalligram, 2000, s. 337-346. KOVÁČ, Dušan. Slovenské historické mýty a slovenská historiografia. In: *O historiografii a spoločnosti*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2010, s. 159-172. LIPTÁK, Ľubomír. Úloha a postavenie historiografie v našej spoločnosti. In: *Storočie dlhšie ako sto rokov : o dejinách a historiografii*. Bratislava : Kalligram, 1999, s. 43-72.

v konečnom dôsledku nebolo spôsobené len profesionálnou prevahou a vyzretosťou českej historiografie, ale väčším odstupom a nezaťaženosťou domácimi tradíciami a stereotypmi.

Po rozbere jednotlivých diel slovenskej historiografie z obdobia medzi rokmi 1918 – 1938 je možné konštatovať, že Košiciam sa v uvedenom období dostalo pozornosti vo väčšom rozsahu, ako tomu bolo pred rokom 1918, kedy sa autori zaoberali takmer výlučne etnickými reáliami mesta. Na druhej strane kvantita historiografickej produkcie o Košiciach nezodpovedala uvedenému významu tohto mesta. V kontexte (česko)slovenskej historiografie Košice boli len jedným z miest na mape Československa, ktorému sa venovala patričná pozornosť iba v súvislosti s celonárodnými udalosťami či dejinnými procesmi odohrávajúcimi sa na teritóriu novovzniknutej republiky. Košice ako individuálna mestská entita sa nestali predmetom samostatného historického výskumu. Dôsledkom tohto stavu je skutočnosť, že počas 20-ročnej existencie prvej Československej republiky nevznikla o košických dejinách ani jedna špecializovaná publikácia od slovenského autora. Za jednoznačnú príčinu tohto stavu treba považovať neexistenciu odborných pracovísk umiestnených v Košiciach, ktoré by iniciovali publikovanie minimálne prác regionalistického zamerania. Pritom podmienky pre rozvíjanie spoločenskovedných aktivít v Košiciach existovali. Intelektuálna a umelecká mikroklima medzivojnových Košíc vytvárala vhodnú tvorivú pôdu pre pôsobenie mnohých tu prisťahovaných českých, západo-, stredo- a výnimočne aj východoslovenských vysokoškolsky vzdelaných intelektuálov, združených vo viacerých záujmových spolkoch a kultúrnych inštitúciách, či už sa jednalo o miestny odbor Matice slovenskej, Spolku profesorov Slovákov s jeho zborníkom pod vedením Jozefa Martinku, Slovenskej ligy s odborným časopisom „Slovenská reč“ pod vedením Antona Prídavku alebo o Mestský osvetový zbor či Spolok východoslovenských akademikov, ktorý sa zaslúžil o vznik košickej techniky v roku 1937.

Jozef Martinka (historický geograf a lingvista) bol jediný slovenský, vedecky školený vzdelanec, ktorý tvoril v Košiciach a bol dostatočne oboznámený s početnou maďarskou historiografickou produkciou, na ktorú bol schopný reagovať a nadviazať. Absencia odborne školených historikov, ktorí by boli pevnejšie zviazaní s košickým prostredím alebo by z neho priamo pochádzali a vyznali by sa predovšetkým v hungarikálnych reáliách košických dejín, je zároveň druhou príčinou (popri neexistencii vedeckého pracoviska), prečo zostala slovenská historiografická produkcia týkajúca sa Košíc taká chudobná.

Táto skutočnosť sa zvyrazní najmä v porovnaní s maďarskou historiografiou. Košice aj po začlenení do Československa zostávali jedným z najvýznamnejších miest maďarskej historickej pamäti, aj keď ich pozícia dôležitého centra maďarského národného života bola otrávená (slovakizácia obyvateľstva, zrušenie Právnickej akadémie). Hoci maďarská historiografická produkcia k dejinám Košíc po roku 1920 značne poklesla, z maďarských historikov v Košiciach naďalej pôsobil profesor cirkevných dejín Béla Wick, pôvodom Slováč zo Sabinova. V medzivojnovom období sa systematicky venoval spracovaniu mestských dejín prostredníctvom architektonicky významných mestských stavieb a pamätných miest, pričom si všímal každodenné aspekty života mešťanov.⁹⁶ Preto jeho práce treba radíť k historiografickým

96 Do roku 1938 publikoval Béla Wick tieto práce: WICK, Béla. *Kassa város katolikus műemlékei. : templomok, kápolnák, szobrok, keresztek, harangok*. Košice : A Szent Erzsébet-Nyomda Részvénytársaság, 1923, 100 s. WICK, Béla. *A Kassai szent Flórián-kápolna : 1923. Junius hó 10-én történt felszentelésének emlékére*. Kassa : Athenaeum, 1923, 13 s. WICK, Béla. *Kassai Kálvária története*. Košice : Szent Erzsébet-Nyomda Részvénytársaság, 1927, 75 s. WICK, Béla. *A háromszáz éves kassai szent Orbán-torony : 1628 – 1928*. Košice : Nyomta: Kereskedelmi és ipari könyvnyomda, 1928, 18 s. WICK, Béla. *A kassai Immaculata-szobor története*. Košice-Kassa : Nyomatott a „Szent Erzsébet“-nyomda r.-t.-nál, 1928, 45 s. WICK, Béla. *Kassa régi temetői templomi kriptái és síremlékei*. Košice : „Szent Erzsébet“ nyomda részvénytársaság, 1928, 278 s. WICK, Béla. *A kétszáz éves kassai ispotály-templom : 1730 – 1930*. Košice-Kassa : Kereskedelmi- és Ipari Nyomda, 1930, 19 s. WICK, Béla. *A jezsuita rend története Kassán*. Bratislava-Pozsony : Concordia Könyvnyomda és kiadóvállalat, 1931, 39 s. WICK, Béla. *Adatok a kassai domonkosok történetéhez*. Košice : Kereskedelmi és ipari könyvnyomda, 1932, 47

dielam regionalistiky s prvkami kultúrnej histórie a mikrohistórie. Béla Wick sa do Viedenskej arbitráže vyhýbal citlivým národnostným témam, a ak sa ich predsa len dotkol, zastával neutrálné stanovisko. Hoci niektoré jeho práce vyšli v slovenčine, jeho dielo je súčasťou maďarskej historiografie. Wickove práce zostávajú doposiaľ neprekonanými kľúčovými prácami k dejinám druhého najväčšieho slovenského mesta.⁹⁷

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY (OKREM ANALYZOVANÝCH DIEL)

- DUDEKOVÁ, Gabriela (Ed.). *Medzi provinciou a metropolou : obraz Bratislavy v 19. a 20. storočí*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2012, 264 s.
- DUCHÁČEK, Milan. *Václav Chaloupecký : hledání československých dějin*. Praha : Karolinum, 2014, 516 s.
- ĎURIŠIN, Martin. Slovenská republika rád v slovenskej historiografii. In: *Dejiny – internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove* [online], 2009, roč. 4, č. 1, s. 48-68. [6.6.2015]. Dostupné na internete: <<http://dejiny.unipo.sk/Blog%20Posts/dejiny-12009.html>>.
- GYÁNI, Gábor. Az asszimiláció fogalma a magyar társadalomtörténetben. In: *Valóság*, 1993, roč. 36, č. 4, s. 18-27.
- HAVELKA, Miloš (Ed.). *Spor o smysl českých dějin 1895 – 1938*. Praha : Torst, 1995, 872 s.
- HAVRILA, Marek – OTČENÁŠOVÁ, Slávka (Eds.). *Historiografia na Slovensku v kontexte spoločenského vývinu v 19. a 20. storočí*. Prešov : Universum, 2009, 100 s.
- HRONSKÝ, Marián. *Trianon : vznik hraníc Slovenska a problémy jeho bezpečnosti (1918 – 1920)*. Bratislava : Veda, 2011, 686 s.
- HUDEK, Adam. *Najpolitickejšia veda : slovenská historiografia v rokoch 1948 – 1968*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2010, 252 s.
- IRMANOVÁ, Eva. *Maďarsko a versailleský mírový systém*. Praha : Albis International, 2002, 412 s.
- JANKOVIČ, Vendelín – ŠKORUPOVÁ, Anna. *Bibliografia k dejinám Slovenska : literatúra vydaná do roku 1965*. Bratislava : Historický ústav Slovenskej akadémie vied, 1996, 784 s.
- KAMENEC, Ivan. *Hľadanie a blúdenie v dejinách : úvahy, štúdie a polemiky*. Bratislava : Kalligram, 2000, 408 s.
- KAMENEC, Ivan. *Spoločnosť, politika, historiografia : pokrivené (?) zrkadlo dejín slovenskej spoločnosti v dvadsiatom storočí*. Bratislava : Prodama, 2009, 264 s.
- KOVÁČ, Dušan. *O historiografii a spoločnosti*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2010, 266 s.
- KUTNAR, František – MAREK, Jaroslav. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscetví : od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1997, 1065 s.
- LIPTÁK, Lubomír. *Storočie dlhšie ako sto rokov : o dejinách a historiografii*. Bratislava : Kalligram, 1999, 356 s.

s. WICK, Béla. *A jezsuita Rend története Kassán*. Košice : b.n., 1932, 39 s. WICK, Béla. *II. József kassai látogatásai*. Košice : „Szent Erzsébet” nyomda részvénnytársaság, 1934, 15 s. WICK, Béla. *Nagyúri látogatások Kassán : hiteles levéltári adatok*. Košice : „Szent Erzsébet” nyomda részvénnytársaság, 1934, 48 s. WICK, Béla. *Az 1709 – 1710-es pestisvész Kassán*. Košice : „Szent Erzsébet” nyomda részvénnytársaság, 1934, 32 s. WICK, Béla. *A kassai Szent Rozália kápolna története*. Košice : Szent Erzsébet, 1935, 109 s. WICK, Béla. *A Kassai Szent Erzsébet dóm*. Košice : Szent Erzsébet-Nyomda Részvénnytársaság, 1936, 438 s.

97 Do slovenčiny bola preložená predovšetkým jeho fundamentálna práca o dejinách Dómu svätej Alžbety z roku 1936 a jeho drobné práce k dejinám košických kostolov a kláštorov, rádu dominikánov, mestského chudobinca a kaplnky sv. Floriána: WICK, Vojtech. *Rím. kat. kostoly a ústavy v Košiciach*. Košice : Tlačiareň „Sv. Alžbety účasťníarska spoločnosť”, 1923, 53 s. WICK, Vojtech. *Kaplnka sv. Floriána v Košiciach : na pamiatku jej postavenia 10. júna r. 1923*. Košice : Tlačila „Athenaeum” košická knihtlačiarne a vydavateľská uč. spol., 1923, 11 s. WICK, Vojtech. *Dvestoročný kostol košického chudobinca 1730 – 1930*. Košice : Tlač. Sv. Alžbety uč. spol., 1930, 19 s. WICK, Vojtech. *Dáta k dejinám košických dominikánov*. Košice : Tlačou Knihtlačiarne „Sv. Alžbety” uč. spol., 1932, 44 s. WICK, Vojtech. *Dóm svätej Alžbety v Košiciach*. Košice : Vydané nákladom mesta Košíc, 1936, 437 s. Prehľad života a diela: MARKUŠOVÁ, Kristína – ŠUTAJ, Štefan – ŠÁPOSOVÁ, Zlatica. *Vojtech Wick ako človek, kňaz a historik / Wick Béla az ember, pap és történész*. Košice : Košický občiansky klub (Kassai Polgári Klub), 2007, 98 s.

- MANNOVÁ, Elena. Historiografia Bratislavy : diferencovaná prezentácia minulosti multietnického mesta po politických zlomoch 19. a 20. storočia. In: CZOCH, Gábor (Ed.). *Kapitoly z dejín Bratislavy*. Bratislava : Kalligram, 2006, s. 49-62.
- MANNOVÁ, Elena (Ed.). *Meštianstvo a občianska spoločnosť na Slovensku 1900 – 1989*. Bratislava : Academic Electronic Press, 1998, 256 s.
- MANNOVÁ, Elana. Objavovanie mnohohrvstovosti. Diferencovaná prezentácia minulosti multietnickej Bratislavy po politických zlomoch 19. a 20. storočia. In: OS, 2005, roč. 9, č. 1-2, s. 110-116.
- MARKUŠOVÁ, Kristína – ŠUTAJ, Štefan – SÁPOSOVÁ, Zlatica. *Vojtech Wick ako človek, kňaz a historik / Wick Béla az ember, pap és történész*. Košice : Košický občiansky klub (Kassai Polgári Klub), 2007, 98 s.
- MARSINA, Richard (Ed.). *Historik Daniel Rapant – život a dielo (1897 – 1988 – 1997)*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1998, 257 s.
- MARSINA, Richard. Význam výskumu osídlenia v dejinách Slovenska. In: *Geographia Slovaca*, 1995, roč. 9, s. 7-12.
- MICHELA, Miroslav – VÖRÖS, László et al. *Rozpad Uhorska a Trianonská mierová zmluva : k politikám pamäti na Slovensku a v Maďarsku*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2013, 336 s.
- OTČENÁŠ, Michal. Historická veda a slovenská spoločnosť v rokoch 1893 – 1938. In: *Studia Historica Tyrnaviensia II*. Trnava : Trnavská univerzita v Trnave, 2002, s. 32-41.
- OTČENÁŠ, Michal. *Slovenská historiografia v rokoch 1918 – 1945*. Prešov : Metodické centrum, 1994, 63 s.
- OTČENÁŠ, Michal – HAVRILA, Marek – LIPKA, Martin – OTČENÁŠOVÁ, Slávka. *Metodologické východiská výskumu vzťahov slovenskej historiografie k inonárodným historiografiám v 20. storočí*. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2009, 76 s.
- POTEMRA, Michal. Príspevok k bibliografii Košíc. In: HALAGA, Ondrej Richard (Ed.). *Vlastivedný zborník : práce vedeckých ústavov a pracovníkov východného Slovenska*. Košice : Archív mesta Košíc, 1955, s. 354-370.
- SEDLÁK, Imrich. *Východné Slovensko v letokruhoch národa : kultúrno-spoločenský, národno-politický a literárny integračný proces na východnom Slovensku*. Martin : Matica slovenská, 2012, 890 s.
- SULAČEK, Jozef. *Zápas o slovenskú techniku*. Košice : Štátna vedecká knižnica v Košiciach, 1996, 238 s.
- SZARKA, László. *A Duna-táji dilemmák : nemzeti kisebbségek – kisebbségi politika a 20. századi Kelet-Közép-Európában*. Budapest : Ister Kiadó, 1998, 378 s.
- SZARKA, László. Párhuzamos jelenségek a magyar és szlovák történetírásban, köztörténetben. In: *Történelmi Szemle*, 2012, roč. 54, č. 3, s. 469-490.
- ŠVORC, Peter. Východné Slovensko v medzivojnovom období (1918 – 1938). In: *Slovakistika*. Martin : Matica slovenská, 2013, s. 257-284.
- TAJTÁK, Ladislav. Východné Slovensko ako regionálny fenomén. In: *Historický časopis*, 2001, roč. 49, č. 2, s. 307-329.
- TAJTÁK, Ladislav. *Národnodemokratická revolúcia na východnom Slovensku v roku 1918*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1972, 160 s.
- TAJTÁK, Ladislav. *Vznik Československa a východné Slovensko*. Prešov : Metodické centrum, 1992, 32 s.
- TANCER, Jozef. *Neviditeľné mesto : Prešporok / Bratislava v cestopisnej literatúre*. Bratislava : Kalligram, 2013, 300 s.
- TIBENSKÝ, Ján. *Dejiny vedy a techniky na Slovensku*. Martin : Osveta, 1979, 536 s.
- VÖRÖS, László. *Analytická historiografia verus národné dejiny : národ ako sociálna reprezentácia*. Pisa : Pisa University Press, 2010, 230 s.
- ZEIDLER, Miklós. *A revíziós gondolat*. Budapest : Orisis Kiadó, 2001, 256 s.